

Дорогі друзі!

Мабуть, найсерйознішою викликанною війною системною проблемою в галузі природоохоронної та екологічної діяльності є порушення та ослаблення механізмів міжнародного співробітництва. У Росії набирає сили уявлення про «ворожий» Захід, в Україні закликають до виключення країни-агресора зі всіх міжнародних програм. Фактично, всі домовленості між країнами після початку вторгнення сприймаються як недійсні.

Майбутня COP-27 (зустріч сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату), яка відбудеться в листопаді цього року в Єгипті, покаже, як ескалація конфлікту відіб'ється на глобальній кліматичній політиці. Про це ми обов'язково розповімо на нашому сайті. Проте вже сьогодні можна звернути увагу на ослаблення низки міжнародних угод, викликане не лише вторгненням Росії, а й політичними подіями, що йому передували.

Одним з найскладніших питань є спільне використання транскордонних природних об'єктів. Таких, наприклад, як річки. Україна обрала шлях європейської інтеграції як на ціннісному, так і законодавчому рівні. Проте близько 70% спільного користування водними ресурсами припадає на Білорусь та Росію, країни, які виявили пряму чи непряму агресію. Як вибудувати систему міжнародної взаємодії з ними – питання, яке обговорюють наші експерти Валерія Колодежна та Олексій Василюк.

● [Чи будуть річкові басейни роз'єднані війною?](#)

Іншу статтю, яку підготував наш експерт Олексій Василюк, присвячено темі управління спільними прикордонними землями. Це серйозне питання, оскільки вздовж кордону України розташовані значні території Смарагдової мережі. Це унікальні оселища, в яких вчені намагаються зберегти цінні екосистеми та рідкісні види. Саме вони першочергово страждають внаслідок військового вторгнення. Однак очевидно, що лише спільна робота наукової спільноти всіх країн дозволить нам зберегти природу регіону такою, як ми її знаємо.

● [Заповідний та прикордонний статус земель в Україні: як об'єднати?](#)

Детальніше дізнатися про заповідні території України, включені до європейських природоохоронних програм, ви можете за допомогою інфографіки, яку підготувала спеціально для UWEC Work Group Валерія Колодежна.

● [Інфографіка Смарагдової мережі](#)

Вихід із міжнародних договорів негативно вплине і на природоохоронну практику у Росії. Ми обговорили з Динарою Зіганшиною, директоркою Науково-дослідного центру Міжнародної Водогосподарської Комісії басейну Аральського моря та заступницею голови Комітету з реалізації Конвенції ЄЕК ООН з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер, як ослаблення міжнародних домовленостей може вплинути на природоохоронну діяльність як в Росії, так і в країнах, що з нею межують.

● [Міжнародне право та виняткові обставини](#)

У майбутньому Росія може вибрати шлях ізоляціонізму та виходу з низки міжнародних угод. Така риторика озвучується популістськими політичними силами. У нас є приклад того, як інша країна в регіоні вже почала рух цим шляхом. Йдеться про Білорусь, вірніше про ще один авторитарний режим, який хоч і намагається приховати свою пряму участь у вторгненні в Україну, вже тривалий час веде війну проти громадянського суспільства.

У 2021 році в Білорусі було ліквідовано практично всі екологічні організації. У тому числі одну з найстаріших – Екодім. Ця організація зокрема займалася захистом екологічних прав громадян, надавала випадки порушення конвенції до Орхуського комітету, завданням якого і є захист права громадян на здорове довкілля.

У результаті комітет закликав Білорусь відновити ліквідовані екологічні організації та припинити політичне переслідування екоактивістів. Уряд країни відреагував на це відмовою і заявив про вихід із конвенції. Ми поговорили з представницею Екодому Мариною Дубіною про організацію, про політичні переслідування екоактивістів та про наслідки виходу з міжнародних конвенцій для Білорусі.

● [У Білорусі було ліквідовано всі незалежні екологічні організації, а країна вийшла з Орхуської конвенції. Інтерв'ю з представницею Екодому Мариною Дубіною](#)

Переслідування екологічних активістів за їхню антивоєнну позицію триває як у Білорусі, так і в Росії. Один із тих, на кого сьогодні чиниться тиск, — російський експерт, фізик-ядерник Андрій Ожаровський. До речі, саме переслідування його та інших активістів Білоруської антиядерної компанії (БАЯК) у 2010-х у Білорусі стало приводом

для звернення з питань порушення принципів Орхуської конвенції, ініційованого Екодомом.

- [Адміністративна справа за дискредитацію «Росатому» через цитування офіційної позиції МАГАТЕ](#)

На стан довкілля так чи інакше впливає більшість міжнародних домовленостей. Наш експерт Євген Симонов продовжує розбирати можливість впливу таких «військових угод» як Чорноморська зернова ініціатива на продовольчу безпеку та природоохоронну діяльність. Наприклад, у дельті Дунаю.

- [Перша угода воєнного часу під загрозою зриву?](#)

Ми продовжимо аналізувати трансформації міжнародних угод, спричинені вторгненням Росії до України. Ще більше аналітики екологічних наслідків війни [читайте на нашому сайті](#), а також у соціальних мережах [Twitter](#) та [Facebook](#).

Миру вам і сил,
Редактор UWEC Work Group Олексій Овчинников

Чи будуть річкові басейни роз'єднані війною?

Валерія Колодежна, Олексій Василюк

Україна направила 15 запитів із проханням виключити РФ із міжнародних екологічних конвенцій. Серед фахівців немає однозначного схвалення такої ініціативи, адже вона несе у себе великі ризики для країн з обох боків кордону. Ми розбираємо ці сумніви на прикладі співпраці у транскордонних річкових басейнах.

Водна залежність незалежної країни

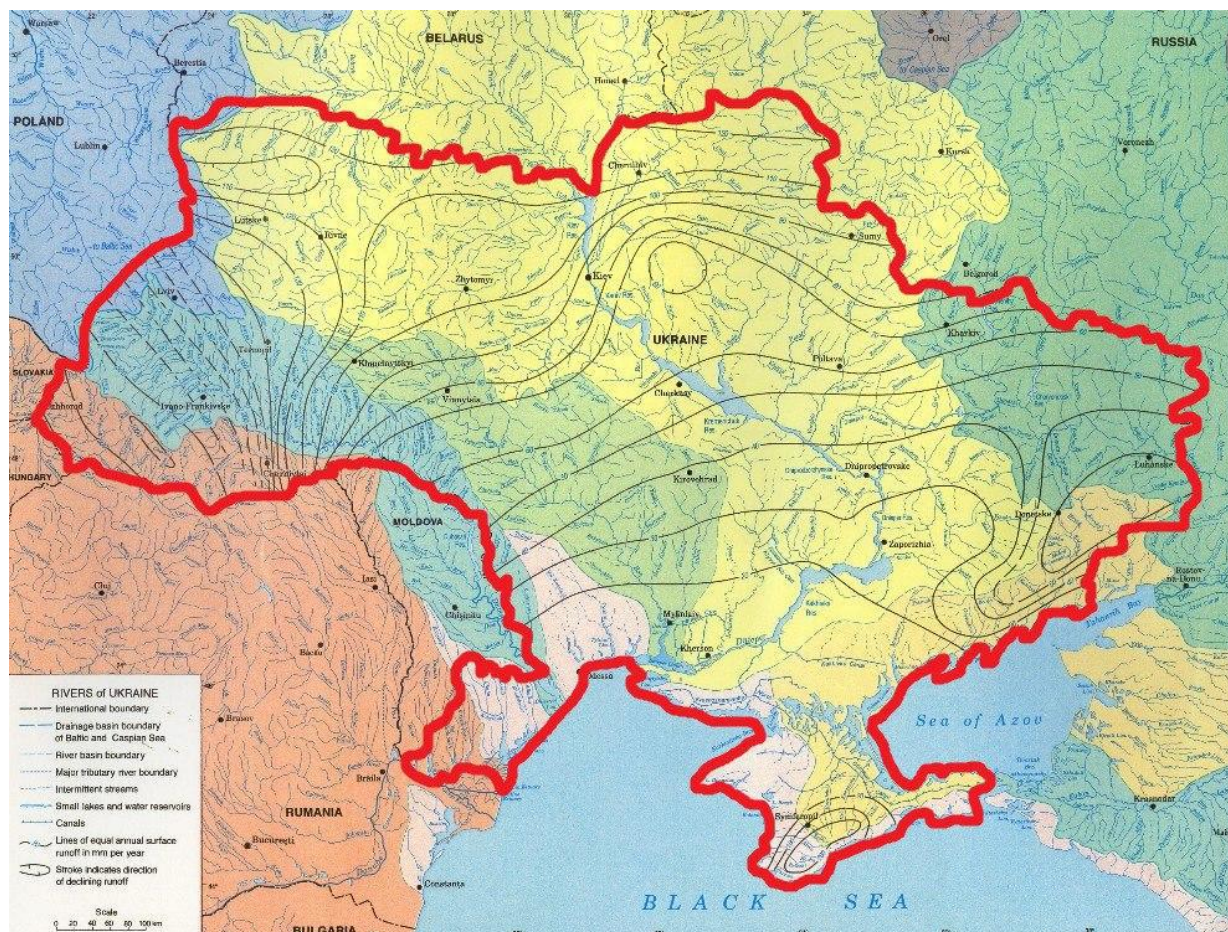
Україна у європейському вимірі є однією з найменш забезпечених водними ресурсами держав Європи – на місцевий річковий стік припадає лише 25-30% від загального обсягу. Це означає, що 70% водних ресурсів у країну надходить від сусідів. Іронічність ситуації в тому, що [більшість](#) водних ресурсів, які використовує Україна, приходить саме з країн-агресорів – Російської федерації та республіки Білорусь (Дніпром та Сіверським Дінцем). [Вода](#) в країну також надходить з Румунії та ще з 15 країн Європи Дунаєм, з Молдови Дністром, а також невеликими водотоками з інших європейських країн.

Географічне положення не зміниш, тому незалежна Україна з 1991 року мала налагоджувати співпрацю з Росією і в питаннях басейнового управління. Після укладання між Україною та Росією [Угоди про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів](#) (1992 р.), спільними діями двох країн [вдалося](#) запобігти повені в басейні Дону на території Росії, а також забруднення води вниз за течією Сіверського Дінця внаслідок аварії на очисних спорудах у Харкові.

І хоча починаючи з 2014 року співпраця зайшла в глухий кут, очевидно, що не тільки Україна залежна від свого східного сусіда у водному питанні, а й він від неї. Адже річка Сіверський Донець, берегами якої сьогодні проходить лінія фронту, є найбільшою притокою російського Дону і майже повністю протікає в межах України, хоч і має витoki на території РФ. Під час війни росіяни відкрито [публікують](#) свої плани управління Сіверським Дінцем у контексті інтеграції самопроголошених республік Донбасу до Росії.

Втім, цілком імовірно, що після війни їм доведеться мати справу не з самопроголошеними республіками, а з Україною, яка грає за правилами міжнародного законодавства ЄС, яке є набагато суворішим, ніж українське. Не відновлювати міжнародне співробітництво буде вкрай безглуздо. Адже від виконання українсько-російських та українсько-білоруських домовленостей безпосередньо залежить

водозабезпечення $\frac{3}{4}$ населення України (басейни Дніпра та Сіверського Дінця), а також якість води у Чорному і, особливо, в Азовському морі.

Подивитись у більшому розмірі: https://uwecworkgroup.info/wp-content/uploads/2022/09/photo_2022-09-27_09-08-57.jpg

Транскордонне водне співробітництво

Протягом 1992–2001 років Україна уклала двосторонні міждержавні угоди щодо водного господарства на прикордонних водах із усіма суміжними країнами. Їх зміст дещо схожий, адже за основу взято положення *Конвенції з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (1992 року)*. Мета Конвенції – змінити фокус співпраці з локальними забрудненнями та окремими компонентами екосистеми на комплексний підхід до управління водними ресурсами. На додаток до Конвенції, Росією, Білорусією та Україною серед інших країн було підписано *Протокол про воду та здоров'я*. Країни зобов'язалися забезпечити доступ до безпечної води для громад та індивідуумів.

Транскордонна водна співпраця України з країнами Євросоюзу останніми роками розвивається у прискореному темпі, адже Україна як країна-кандидатка на вступ до ЄС зобов'язалася імплементувати *Водну Рамкову Директиву ЄС*. А ось із Росією та Білоруссю спільні проекти в цьому напрямку фактично припинено. Активності в рамках Водної Рамкової Директиви ЄС не торкаються транскордонних україно-білоруських та україно-російських відносин. Білорусь та Росія не планують вступ до ЄС, і його директиви їм не указ.

Окупація частини території України російськими військами посилює загрози транскордонних річок. Так, уже зараз тимчасова блокада портів на Дніпрі, а також у Чорному та Азовському морях змушує Україну активно [розвивати](#) транспортне судноплавство на Дунаї. Для цього укладають нові домовленості із сусідніми державами та змінюється законодавство, щоб полегшити будівництво нових річкових портів. При цьому дельта Дунаю – одна із найцінніших природних територій у Центральній Європі, міжнародний біосферний резерват. У нинішніх умовах негативний антропогенний вплив на неї може стати найінтенсивнішим за всю історію дунайського судноплавства.

Вирішення водного питання торкаються також угод, ратифікованих як в Україні, так і в Росії:

• Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як оселища водоплавних птахів (Рамсарська конвенція)

Її мета – збереження та раціональне використання водно-болотних угідь під егідою міжнародного співробітництва.

Питання про виключення Росії із цієї конвенції [порушує](#) Кабінет Міністрів України. Акцентується увага на тому, що більше половини Рамсарських угідь в Україні використовується російським агресором під час бойових дій проти українського народу (станом на кінець весни/початок літа). Це насамперед угіддя на узбережжях Азовського та Чорного морів, та в пониззі Дунаю і Дніпра.

Знявши з Росії зобов'язання охороняти цінні водно-болотні екосистеми, не пояснивши цього рішення тваринам, для яких немає кордонів. Міжнародне співробітництво є пріоритетним у Конвенції саме тому, що збереження мігруючих риб та птахів потребує скоординованих зусиль багатьох країн. Дев'ять «рамсарських» об'єктів розміщено в акваторіях Азовського моря, стан якого залежить від виконання міжнародних зобов'язань як Україною, так і Росією.

У разі виходу Росії та Білорусі з Рамсарської конвенції, понад 10 млн га водно-болотних угідь міжнародного значення (які переважно розташовані вздовж кордонів) можуть бути осушені, а потім і засіяні. Як результат – болюча для всієї планети втрата

біорізноманіття, колосальні викиди вуглецю в атмосферу, фіаско для кліматичної політики.

● **Цілі сталого розвитку на період до 2030 року, затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку (2015)**

В рамках Цілі 6 «Чиста вода та належні санітарні умови» має здійснюватися міжнародне співробітництво у сфері водопостачання та санітарії, включаючи технології збору води, опріснення, ефективного використання води, очищення стічних вод тощо.

Одні й самі транскордонні річки живлять міста Росії та України. При цьому їхня залежність від якості води двостороння: в Україну приходять води Дніпра з Росії та Білорусі; з України до Росії тече Сіверський Донець. Тому співпраця у питаннях водопостачання та санітарії – невідкладна потреба, а тому здійснюється навіть під час війни. Комунальне підприємство «Вода Донбасу» впродовж усіх восьми років війни [працює](#) по обидва боки кордону. Вода з України щодня надходить каналом Сіверський Донець-Донбас у Горлівку (тимчасово непідконтрольну Україні територію) на очищення. Певний обсяг води залишається самопроголошеним республікам, а частина прямує назад до України.

Водний менеджмент під час війни

Угода про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів з Росією виконувалась лише до 2014 року. До початку війни (2014 р.) обмін інформацією відбувався щоквартально, або навіть [щотижня](#) в період повені та зниження водності. У 2014 році прикордонні створи на річках, що протікають між Україною та Російською федерацією, на яких здійснювався контроль якості води, переважно були перенесені на українську територію. З того часу Україна здійснювала лише *односторонній* моніторинг на річках басейну Дніпра та Сіверського Дінця.

З підписанням *Угоди про асоціацію України з ЄС (2014)* Україна зобов'язалася визначити межі річкових басейнів, створити механізми керування міжнародними річками, озерами та прибережними водами та плани керування басейнами річок. І хоча такі документи повинні готуватися з врахуванням консультацій з країнами-сусідами (якщо басейн річки знаходиться не повністю всередині країни), і затверджуватись після погодження з ними – на практиці такої взаємодії не відбувається. Як зазначено у [Плані управління](#) річковим басейном Дніпра: «з огляду на складні політичні відносини між державами».

Тобто, Україні *доводиться діяти в односторонньому порядку*. Це сталося і з визначенням на території спільного кордону, який значною мірою збігається з руслами річок. Попри підписану [угоду](#) про демаркацію спільного кордону, Росія від цієї процедури відмовилася. Так, понад 20 річок були демарковані Україною в односторонньому порядку.

Обов'язкова в рамках євроінтеграції [мережа моніторингу](#) поверхневих вод також має бути розроблена у співпраці із сусідами по річкових басейнах. Тільки так можна забезпечити узгоджений та всебічний огляд екологічного та хімічного стану води у басейні

та провести класифікацію масивів поверхневих вод, як цього вимагає Водна Рамкова Директива.

Ще більшу транскордонну загрозу водним ресурсам України становить діяльність Білорусі. Точніше – бездіяльність.

На її території відбувається [забруднення](#) річки Березина, яке переноситься на територію України. Одразу після запуску целюлозно-паперового комбінату, збудованого у Світлогорську за нормативами Китайської Народної Республіки, жителі села Якимової Слободи та міста Світлогорська почали скаржитися на суттєве погіршення здоров'я та нестерпний сморід. [Масштаби](#) викидів у річку шокували українські та міжнародні ЗМІ, але не білоруську владу, яка 8 років абсолютно не діяла.

Україна [зверталася](#) за роз'ясненнями до уряду Білорусі, але відповіді так і не отримала. І не дивно, адже скидання токсичних речовин до Березини вже за кілька десятків кілометрів після Світлогорська стають не білоруською, а українською проблемою. Кожен 5-й літр води у Дніпрі – вода з Березини. При цьому, Дніпро (одна з найбільших європейських річок) [забезпечує](#) водою 2/3 території України, у тому числі близько 30 мільйонів осіб, 50 великих міст та промислових центрів, близько 10 тисяч підприємств, 2,2 тисячі сільських та понад 1 тисячу комунальних господарств, 50 великих зрошувальних систем та 4 атомні електростанції.

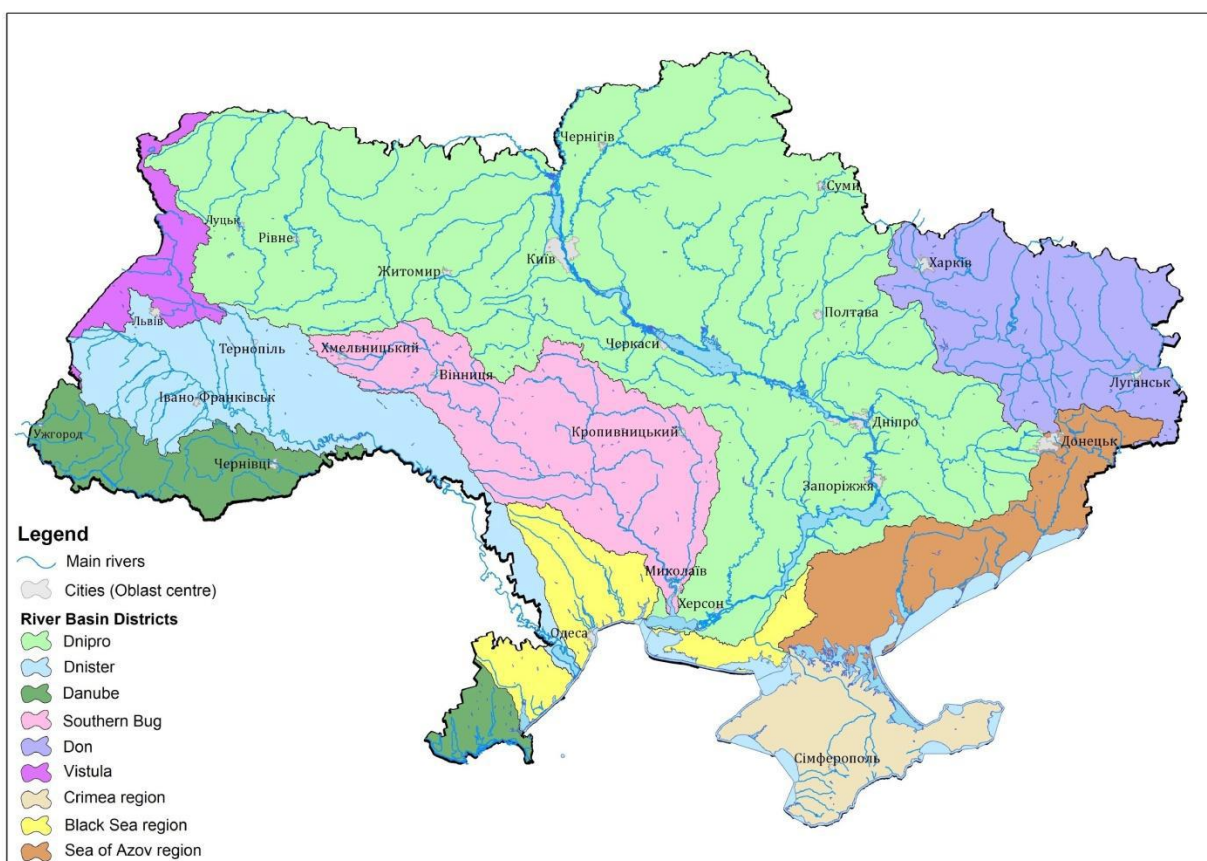
Забруднення транскордонного водотоку незадовго до перетину ним кордону з Україною та відмова від спільної оцінки впливів стає порушенням Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків, Конвенції Еспо про оцінку впливу на довкілля в транскордонному контексті, а також призводить до забруднення низки територій Білорусі, а також в Україні.

«Заслужене» виключення Росії з природоохоронних угод

Сперечатись із тим, що Росія протягом війни порушує норми міжнародного екологічного права, не доводиться. Це головний аргумент, який наводиться для обґрунтування зупинення дії природоохоронних договорів. До того ж, як [вважає](#) Кабінет Міністрів України, це свідчить про неповагу не лише до України, а й до всіх країн-учасниць міжнародних екологічних угод та механізмів. Без взаємодії двох сторін Угода про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів фактично припинила свою дію. Про жодні спільні водогосподарські та водоохоронні заходи не може йтися, коли одна зі сторін договору не визнає суверенність іншої.

Сьогодні всім добре відома історія Маріуполя – міста, оборона якого тривала три місяці. Він був наполовину зруйнований і все ж опинився в окупації. Внаслідок руйнування мереж каналізації, стічні води затоплювали вулиці міста, люди використовували цю воду для миття та прибирання, адже централізоване водопостачання також було повністю порушене. Це є наочний приклад жорсткого порушення Росією норм гуманітарного права, а також і прямий наслідок порушення нею екологічних зобов'язань. А саме, положень Протоколу про воду та здоров'я, де вона закріпила гарантію на захист населення від захворювань, пов'язаних із водою. Проаналізувати, якою є якість води на тимчасово окупованих територіях сьогодні ми не можемо, але лунають дуже тривожні сигнали.

Виключити Росію з міжнародних природоохоронних угод – справді вагомий для міжнародного співтовариства жест. За нечітко означеної позиції Білорусі її може очікувати схожа доля.

Подивитись карту у більшому розмірі: https://uwecworkgroup.info/wp-content/uploads/2022/09/photo_2022-01-21_23-02-37.jpg

Ризики виключення: не буде обов'язків – не буде й порушень

Інша сторона медалі при виключенні Росії (а можливо й Білорусі) із механізмів міжнародного екологічного співробітництва – це те, яких втрат в цьому випадку зазнає

Україна та світ. Цілком логічно після цього чекати на заяви, схожі на ті, які [прозвучали](#) після виходу з Ради Європи: Москва не буде більше виконувати будь-які природоохоронні міжнародні домовленості.

Станом на сьогодні будь-яка екологічна чи правозахисна організація, звичайні громадяни України можуть порушити питання про недотримання Російською Федерацією своїх зобов'язань. Позбавляючи членства Росії чи Білорусі у міжнародних екологічних угодах, цивілізований світ готує цим країнам вирок помилювання. Скажімо простіше: якщо країна не матиме зобов'язань – у будь-яких її діях не буде й порушень.

Не варто забувати, що за час війни Україна як ніколи наблизилася до ЄС, а отже, майбутні міждержавні відносини необхідно буде відновлювати за європейськими стандартами. Ці стандарти базуються на безумовній міжнародній співпраці: спільних проектах, моніторингах, стратегіях басейнового управління і не тільки. Та і врешті «руйнувати – не будувати», і якщо Росія та Білорусь виявлять бажання ґрунтовно співпрацювати з Україною, то для цього буде збережено правову базу.

В найближчій перспективі для України важливими є виплати репарацій. Кожен огріх з боку Росії, що суперечить міжнародним домовленостям, – потенційне поповнення скарбнички України, майбутні інвестиції у повоєнне відновлення. Виключити Росію та Білорусь із угод означає відпустити їх безкарно, зняти з них відповідальність та зменшити ймовірність призначення репарацій міжнародними судами.

У перспективі на Україну чекає вступ до ЄС. Без транскордонного співробітництва тоді не обійтись. Але країна і зараз дотримується правильної позиції, не розриваючи [Угоди](#) про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів 1992 року. Якщо зважитися на цей крок, то підтримка якості води в річках після війни стане працею Сізіфа: хтось один забруднює водотік, інший приводить до норми і так по колу.

Тому очевидно, що після відновлення контролю України над усіма її територіями, співпраця щодо транскордонних вод з її північно-східними сусідами буде неминучою. Інакше всі їхні проблеми «перепливають» кордон і стануть бідою вже для України.

Заповідний та прикордонний статус земель в Україні: як об'єднати?

Олексій Василюк

21 вересня Верховна Рада України ухвалила у першому читанні законопроект [7475](#), який за своїм призначенням покликаний посилити охорону державного кордону України, але за змістом – насамперед присвячений процедурі вилучення земель із природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Згідно із законопроектом, прикордонна смуга шириною 2 кілометри обіцяє стати більш захищеною та контрольованою територією, ніж вона нею колись була раніше. Господарська діяльність із законопроекту буде обмежена ще більше, ніж у національних парках.

У цій статті ми розберемо, чому вилучення з ПЗФ – найгірше з можливих рішень у цій ситуації (саме воно було запропоновано як законодавче вирішення питання). При цьому на поверхні лежать альтернативи, які нам здаються кращими.

Заповідне пограниччя

У прикордонній зоні України з Росією та Білоруссю створено багато природоохоронних територій. З огляду на двокілометрову ширину можна підрахувати, що прикордонна смуга охоплює 120 000 гектарів таких територій.

Тут же створено найбільшу в Україні кількість сайтів Смарагдової мережі – природоохоронних територій міжнародного значення, визнаних за клопотанням України Радою Європи. Зокрема, більше половини усієї площі прикордонної смуги на кордоні з Республікою Білорусь – території Смарагдової мережі.

З білоруського боку природоохоронні території також розташовані вздовж кордону України. Це не випадковість, адже саме прикордонна зона між Україною та Білоруссю формує природну зону Полісся вздовж долини річки Прип'ять, від якої безпосередньо залежить м'який клімат усієї центральної Європи. Саме тут, у зоні обмеженої господарської діяльності, де значно більше непорушених природних екосистем, знаходяться одні з найцінніших природних куточків півночі України та Європи в цілому.

Україна має унікальний досвід створення природоохоронних територій шляхом суворого обмеження перебування на них людей. Цей приклад – зона відчуження Чорнобильської АЕС. Територія колишніх колгоспів та сіл за останні 30 років перетворилася на найбільший ландшафт дикої природи Центральної Європи. Нині це біосферний заповідник. До речі, найбільша заповідна зона з усіх, розміщених уздовж кордону.

Смарагдові та заповідні території, розташовані вздовж державного кордону України. Джерело: [Emerald Network](#) Сірим позначено кордон (вгорі Білорусь, внизу – Україна), зеленим – затверджені території Смарагдової мережі та території, що охороняються, рожевим та помаранчевим – Смарагдова мережа на різних етапах затвердження, жовтим – прикордонна смуга.

Подивитись карту в більшому розмірі: <https://uwecworkgroup.info/wp-content/uploads/2022/10/Untitled-1536x551.png>

Болота та землі лісгоспів, що потрапили до прикордонної смуги, швидко стають оазами біорізноманіття, якщо дозволити їм відновитися. Ще 174,4 тисячі гектарів двокілометрової смуги вздовж кордону з країнами-агресорами – це природні території, які не перебувають у складі природно-заповідного фонду. Ніщо не заважає Україні оголосити їх територією ПЗФ з особливо суворим режимом охорони і додати до 120 тисяч гектарів земель, що вже охороняються.

Від такого рішення не постраждає економіка держави. Але державні органи поки що цього не усвідомили.

У свою чергу облаштування інженерного забезпечення прикордонної зони передбачає значне втручання в екосистеми: будівництво оборонних споруд, прокладання інфраструктури, доріг, будівництво супутніх споруд, осушення боліт та розширення лісових просіків. Тому зміцнення кордону безпосередньо впливає на природні екосистеми.

Проте практично всі прикордонні території – ліси та непрохідні болота – відмінні природні перешкоди для просування ворожих військ. На початку весни 2022 року десятки російських танків загрузли у болотах Українського Полісся. Так стало зрозуміло, що для

підвищення обороноздатності слід охороняти природні та обводнювати осушені болота на півночі України. Чим краще зберігатимуться природні ландшафти, чим більше вони будуть обводнені – тим краще захищатимуть Україну від військового вторгнення. Однак ніхто поки що не запропонував обводнення боліт Полісся з метою оборони та переведення їх у статус природно-заповідного фонду.

Більш того, збереження природно-заповідного фонду як національного надбання України визначено законами країни і до 2022 року в Україні не виникало питань, чи прикордонна смуга може співіснувати з територіями природно-заповідного фонду. Однак тепер це питання винесене на найвищий рівень ухвалення рішень – на рівень внесення змін до законодавства.

На жаль, у той час, коли на порядку денному стоять передусім питання оборони України, думки фахівців, які могли б узгодити завдання оборони та охорони природи, не запитують.

Цілі оборони: скасувати те, що мали обороняти?

Досліджуємо законопроект №7475 у версії, [ухваленій](#) у першому читанні. Відповідно до пояснювальної записки до Законопроекту, його метою є покращення охорони державного кордону та уточнення повноважень Державної прикордонної служби України.

Водночас, деякі норми законопроекту можуть призвести до скорочення природно-заповідного фонду України і тим самим поставити під загрозу збереження національного надбання країни. А можливо, і стануть безпосередньою причиною його знищення.

Розглянемо запропонований варіант законодавчих змін. Мова йде про смугу шириною в два кілометри. Саме таку ширину матиме українська прикордонна смуга там, де проходить кордон із Росією та Білоруссю.

По-перше, законопроектом пропонується внести зміни до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», встановивши, що *« на період дії військового стану та протягом одного року з дня припинення або скасування військового стану в Україні зміна кордонів або скасування статусу територій природно-заповідного фонду з метою будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних та фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій у межах прикордонної смуги проводиться Державним органом, уповноваженим приймати рішення про створення чи оголошення територій природно-заповідного фонду на підставі клопотання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону України »* .

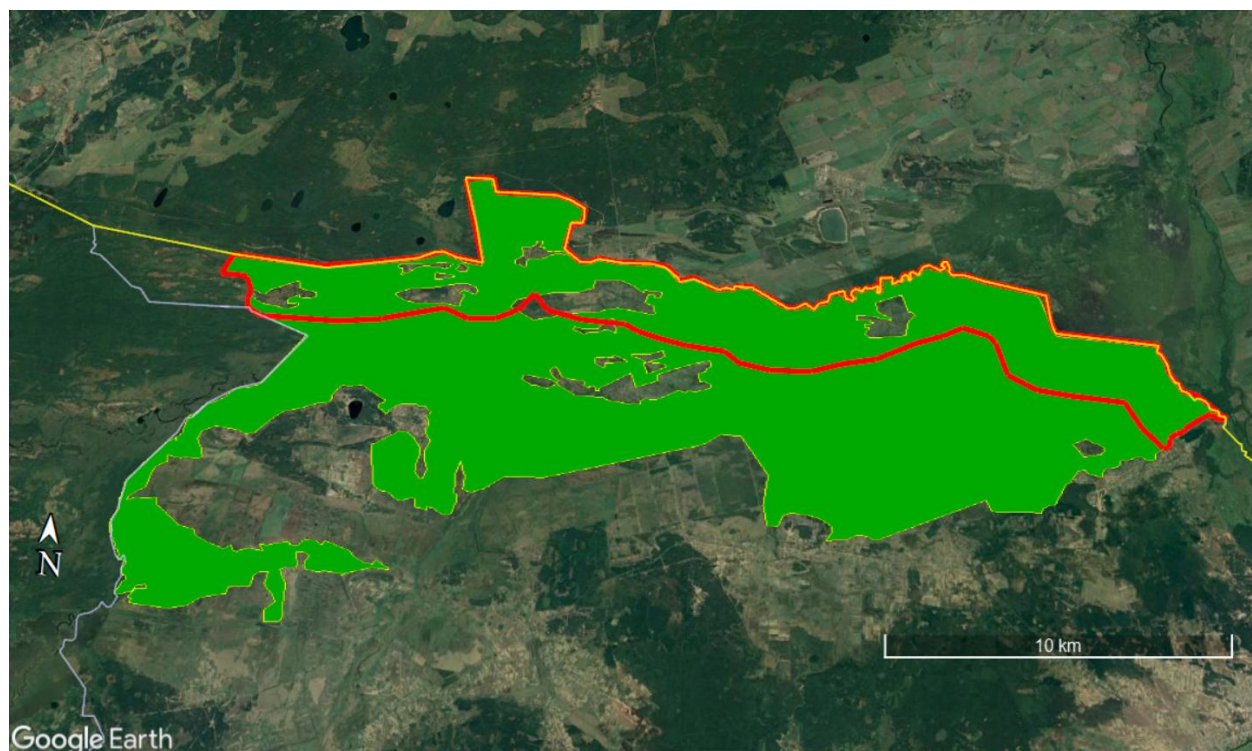
Цією нормою фактично до Держприкордонслужби передаються повноваження Міндовкілля та місцевих органів влади щодо зміни кордону та щодо скасування статусу

територій та об'єктів природно-заповідного фонду та встановлюється нова процедура, яка передбачає участь у процесі лише Держприкордонслужби та Президента України (для територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення), а також Держприкордонслужби та обласних рад (для територій місцевого значення).

Сьогодні розширення чи скасування ООПТ в Україні може відбуватися виключно з ініціативи Міндовкілля чи природоохоронних управлінь обласних адміністрацій. Але після ухвалення нового закону біологічна та екологічна складова більше не матиме значення і прийняття рішень по територіях, створених для охорони особливо цінних природних об'єктів, не вимагатиме будь-якого обліку їхньої цінності, оскільки скасовувати їх, у разі остаточного затвердження законопроекту, тепер зможе сторонній орган, який не має відношення до охорони навколишнього середовища.

Законодавча можливість скасовувати ОПЗФ на користь Держприкордонслужби може призвести до ліквідації національних природних парків (НПП) «Шацький» та «Прип'ять-Стохід» в межах Волинської області, «Нобельського» НПП та «Рівненського» ПЗ у межах Рівненської області, «Поліського» та «Древлянського» заповідників у межах Житомирської області, «Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» в межах Київської області, НПП «Деснянсько-Старогутський» та «Гетьманського НПП у межах Сумської області, НПП «Дворічанський» у Харківській області та багатьох інших природоохоронних територій.

Загалом пропонована законопроектом прикордонна смуга на кордоні з Білоруссю містить близько 65 тисяч гектарів у межах заповідних територій та ще 56 тисяч гектарів уздовж кордону з Росією. Уздовж сухопутного кордону із країнами-агресорами розміщено 90 об'єктів природно-заповідного фонду різних категорій.

«Нобельський» національний природний парк та прикордонна зона. Жовтий – державний кордон (угорі Білорусь, внизу Україна), зелений – територія національного парку, червоний – прикордонна зона, розташована на території національного парку. Подивитись карту в більшому розмірі: <https://uwecworkgroup.info/wp-content/uploads/2022/10/Untitled22.png>

Важливо зазначити, що законопроект передбачає, що такі зміни до законодавства запроваджуються лише **на період дії воєнного стану та протягом одного року з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні**. Однак при цьому він пропонує приймати остаточні рішення щодо вилучення територій із ПЗФ. У результаті виходить «тимчасове ухвалення остаточних рішень»?

Внаслідок цього створюється прецедент позбавлення Міндовкілля раніше нею даних виняткових повноважень з питань створення та охорони природно-заповідного фонду. Виходить, що скасування ОПЗФ відбудеться взагалі без погодження з Міндовкілля, бо рішення прийматимуть інші державні органи!

У разі впливу на території міжнародного значення, наприклад, включених до Смарагдової мережі, Україна також несе відповідальність за їх збереження на міжнародному рівні. І саме Міндовкілля – орган, який відповідає за виконання міжнародних природоохоронних угод, у тому числі по природних територіях, що особливо охороняються, або по природних територіях міжнародного значення.

Постає питання, що буде далі? З таким самим успіхом завтра можна буде запропонувати скасовувати заповідники рішеннями Мінрегіонбуду або Мінінфраструктури з метою видобування щебню, піску та заготівлі деревини і знову ж

таки аргументувати це цілями оборони. А те, що природно-заповідний фонд є національним надбанням України (це [законодавча норма](#)) і сама його охорона є завданням оборони України – нікого не турбує. А якщо не охорона національного надбання, то що тоді є метою оборони України?

По-друге, законопроект пропонує доповнити статтю 46-1 Земельного кодексу України новою частиною, згідно з якою землі територій та об'єктів природно-заповідного фонду вздовж лінії державного кордону передаються військовим частинам Державної прикордонної служби України для здійснення будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних та фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік та комунікацій.

Автори законопроекту схоже не є фахівцями у земельному праві, адже Стаття 46-1 визначає обмеження щодо використання земель територій та об'єктів природно-заповідного фонду та не регулює питання надання у користування земельних ділянок природно-заповідного фонду. Вони вписали нову норму про те, що куди «передається» до статті, присвяченої зовсім іншим питанням. Тож законопроект не лише шкідливий для дикої природи, а й юридично неточний.

Враховуючи, що Законопроект пропонує суттєво розширити прикордонну смугу вздовж лінії державного кордону з Республікою Білорусь та Російською Федерацією, ця норма призведе до передачі земель заповідників та національних парків, територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій до Державної прикордонної служби України, до функцій якої не належить управління природно-заповідним фондом.

Це може призвести до знищення природних цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що охороняються у державі як національне надбання. Також це стосується і об'єктів, що входять до міжнародних біосферних резерватів та ЮНЕСКО.

При цьому прикордонникам не передаються всі повноваження Міндовкілля щодо охорони територій ПЗФ. Тобто функцію охорони та управління природоохоронними територіями автори закону не планують передавати до Державної прикордонної служби разом із землями. Отже, можна припустити, що ця функція буде скасована.

До чого може призвести затвердження закону 7475?

Передбачені законопроектом зміни кордонів природоохоронних територій призведуть до того, що державі протягом багатьох років потрібно буде витратити величезні суми коштів на розробку проектів рішень щодо зміни цільового призначення земельних ділянок, ліквідацію статусу територій природно-заповідного фонду, розробку нових проектів землеустрою, вирішення інших земельних питань (тимчасового) виведення ділянок із ПЗФ до категорії земель оборони. Відповідних фінансово-економічних розрахунків у Законопроекті не надано.

Багато територій та об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих в межах прикордонної лінії, входять до складу природоохоронних територій міжнародного значення (водно-болотні угіддя міжнародного значення, що охороняються Рамсарською конвенцією, охоронювані Бернською конвенцією території Смарагдової мережі, біосферні резервати «Людина та біосфера»). Виконання норм Законопроекту може призвести до порушення міжнародного законодавства та втрати міжнародного іміджу нашої держави. На міжнародному рівні це буде виглядати порушенням зобов'язань України перед ЄС, ЮНЕСКО та Радою Європи.

Що робити?

Насправді вихід із дещо надуманої суперечності між заповідним та прикордонним статусом є.

Більше того, поєднання цих статусів буде вигідним рішенням і для оборони, і для охорони природи. Заболочені, практично непрохідні ліси або відкриті болота, що формують майже весь північний кордон України, створюють непереборну перешкоду для просування військової техніки.

У дні вторгнення російських військ на північ України (у лютому – березні 2022 року) десятки одиниць танків та інших бойових машин зав'язли та залишились у болотах. Збереження територій у природному заболоченому стані, а не облаштування зручної для переміщення інфраструктури є найкращим запобіжником повторному широкомасштабному вторгненню в майбутньому.

Нагадаємо, що ми вже [детально описували](#), як наступ на Київ вдалося зупинити саме шляхом створення водної перешкоди – затоплення долини річки Ірпінь.

Виграє від такого рішення і охорона природи, оскільки прикордонний статус територій поза сумнівом буде найкращим захистом від більшості видів господарської діяльності. Зберігши і природоохоронний, і прикордонний статус території, Україна отримає більш якісний непрохідний для ворога кордон і одночасно – природні території, що охороняються більш суворо.

Досвід створення прикордонних фортифікацій у багатьох країнах показує, що за належного планування лише мала частка площі прикордонної смуги піддається впливам під час створення оборонної інфраструктури. Питання будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних та фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік та комунікацій у межах природно-заповідного фонду можна врегулювати шляхом встановлення особливого режиму цих територій, встановлення права земельного сервітуту на окремі ділянки за допомогою розробки чіткого алгоритму між Держприкордонслужбою та Міндовкілля. У такому разі не доведеться ліквідовувати заповідні території, залучаючи Україну до міжнародного скандалу та послаблюючи позицію євроінтеграції.

Є ще один явний плюс пропонованого нами підходу. У межах прикордонних природоохоронних територій зовнішній кордон найчастіше поєднується з державним кордоном. Але є і внутрішній кордон, зазвичай віддалений більш ніж на 5 км від зовнішнього. Метою його є захист природоохоронної території від незаконного господарського втручання та проникнення громадян і суб'єктів господарювання самої України. Охороняє їх інспекторська служба, в минулому – егері. Здебільшого це люди, які добре знають і розуміють природу, слідопити, що помічають найменші зміни в природі. З контролем, а також роботою з затримки браконьєрів пов'язана їхня професійна діяльність. Природоохоронна інспекція ОПЗФ давно потребує посилення. Чому б у прикордонній зоні не піти шляхом її перетворення, забезпечивши на допомогу прикордонникам такий важливий додатковий внутрішній рубіж з камерами спостереження та іншим професійним та технічним арсеналом.

У разі поєднання природоохоронного і прикордонного статусів, охорона природи тільки виграє.

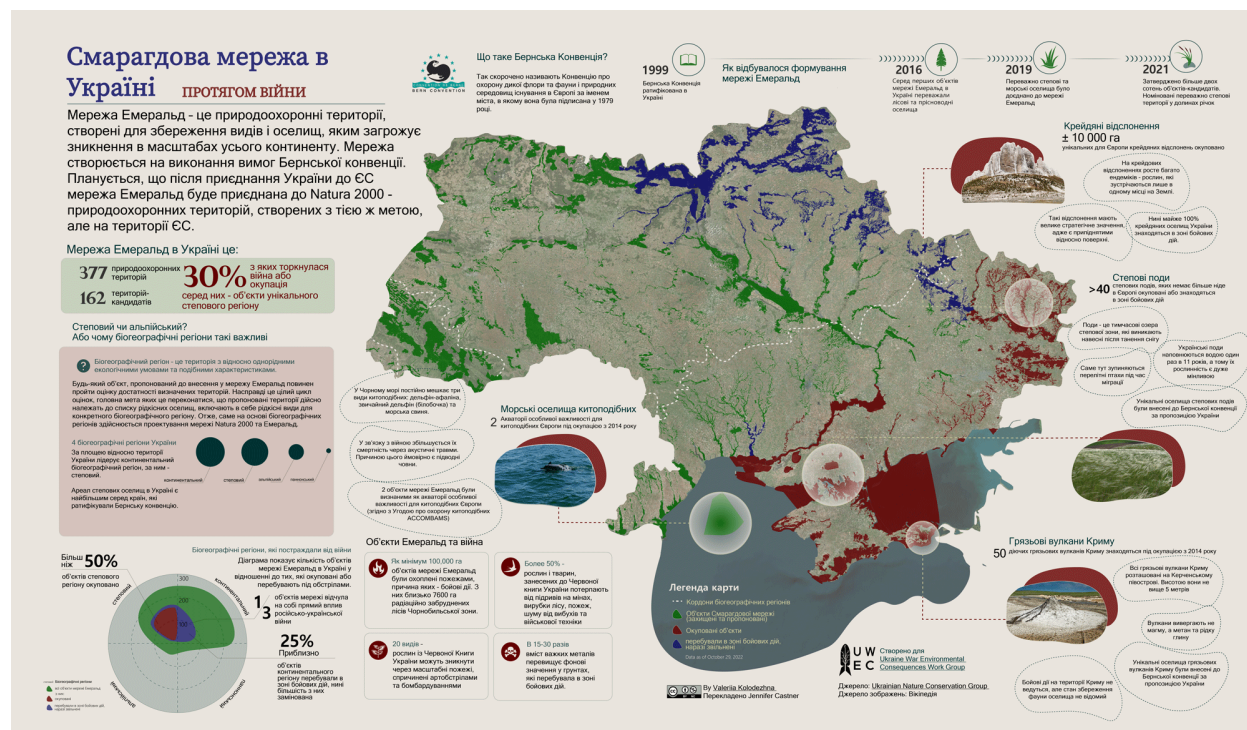
Смарагдова мережа в Україні

Упорядник інфографіки Валерія Колодежна

Смарагдова мережа – це назва для територій, що становлять особливий природоохоронний інтерес, які об'єднали та наділили єдиним для Європейського Союзу статусом. Щоб отримати такий статус, територія повинна забезпечувати достатній рівень захисту для оселищ, видів флори та фауни, визначених як пріоритетні.

Українським ученим вдалося підготувати документи щодо 377 об'єктів Смарагдової мережі. Понад 160 перебувають у процесі перевірки. Серед цих територій є оселища не просто рідкісні, а такі, яких немає більше ніде в Європі. Гірка іронія у тому, що саме на цих територіях «оселилися» (вторглися) російські війська.

Чому Смарагдові території та євроінтеграція України нерозривно пов'язані і що поставлено на карту під час їхньої окупації, дивіться у нашій інфографіці.

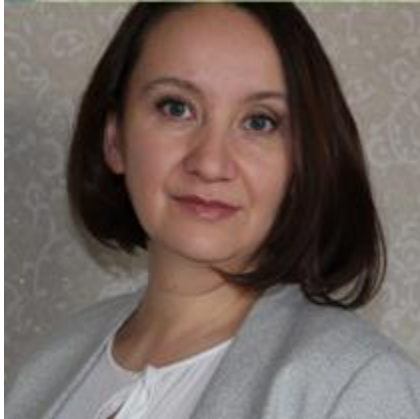

Посилання на схему у високій роздільній здатності: https://uwecworkgroup.info/wp-content/uploads/2022/10/Інфо_Смарагдова_UA_final.pdf

Міжнародне право та виняткові обставини

Динара Зіганшина

Коли команда UWEC Work Group вирішила проаналізувати стан угод України з сусідами про транскордонні води, ми попросили висловити думку одного з найбільш компетентних фахівців з міжнародних відносин у галузі водних ресурсів – Динару Зіганшину, директора [Науково-дослідного центру](#) Міждержавної Водогосподарської Комісії Центральної Азії, юристку в галузі міжнародного водного права, яка також є заступником голови Комітету зі здійснення Конвенції СЕК ООН з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер. Ми попросили Динару Равільівну пояснити, навіщо і як слід зберігати взаємодію в рамках міжнародних конвенцій країнам, які перебувають у стані війни. Її думка з цього питання викладена нижче.

Міжнародне право є одним із найважливіших інструментів цивілізаційного спілкування держав навіть у найнепростіші періоди історії. Воно є каналом комунікацій очікувань та зустрічних претензій, а також надає прийнятні для сторін механізми для врегулювання напружених ситуацій. Як зазначав колишній Генеральний секретар ООН Бутрос Галі, міжнародне право – це більше, ніж просто набір правил для держав, це «мова спілкування» на міжнародній арені. Тому важливо не позбавляти себе цивілізованої мови для комунікацій.

Особливо важливу роль у сучасному міжнародно-правовому регулюванні відіграють багатосторонні угоди, які дозволяють країнам взаємодіяти з ключових питань у форматі «держава та міжнародне співтовариство». Даний формат дозволяє всім країнам почуватися частиною загального клубу, чути різні думки, на прикладі інших країн шукати взаємоприйнятні шляхи вирішення своїх проблем.

Сьогодні ми стаємо свідками ускладнення відносин між державами, які поділяють спільні водотоки, а саме Росією та Україною. На мій погляд, у такій ситуації особливо важливо продовжувати їхню участь у роботі багатосторонніх конвенцій, зокрема з питань сталого використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Наприклад, Росія та Україна є сторонами Конвенції ЄЕК ООН з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року. Одним із ключових зобов'язань цієї Конвенції є вжиття прибережними державами всіх відповідних заходів для запобігання, обмеження та скорочення будь-якого транскордонного впливу, що виникає внаслідок зміни стану транскордонних вод.

Водні ресурси – це основа життя, тому так важливо підтримувати доступ до води та виконання зобов'язань щодо співробітництва у найскладніші періоди. Секретаріатом Конвенції з транскордонних вод є ЄЕК ООН, а органами – Нарада Сторін, Бюро, Комітет з реалізації та різні тематичні робочі групи. Це дозволяє, за умови неможливості прямих контактів між двома країнами, використовувати механізми Конвенції для передачі інформації, повідомлень або залучення інших процедур, включаючи Комітет із здійснення.

Поки що Конвенція не стикалася з такою ситуацією, але її майданчик допомагав «чути» один одного прибережним країнам, які мають напружені стосунки з водних питань. Наприклад, у басейні річки Дрин Конвенція з транскордонних водотоків сприяла встановленню співробітництва між прибережними сторонами (Грецією, Албанією, Чорногорією, Північною Македонією та Косово), де складнощі були пов'язані з невизнанням Косово Грецією.

Найбільш яскравим свідченням практики продовження співробітництва з водних питань у періоди конфронтації є [стаття 30](#) Конвенції ООН про право несудноплавних видів використовувати міжнародні водотоки від 1997 року. У ній розглядаються «виключні обставини», за яких між державами водотоку не може бути встановлено прямого контакту і, отже, держави не можуть належним чином виконувати зобов'язання щодо обміну інформацією, консультацій, повідомлень про заплановані заходи та інші процедури.

Однак навіть у таких виняткових обставинах держави, як і раніше, зобов'язані співпрацювати, використовуючи «будь-яку іншу непряму процедуру, прийняту ними» (наприклад, послуги третіх країн, примирна комісія та послуги міжнародних організацій).

Наведу кілька прикладів, коли держави продовжували співпрацювати з водних питань, використовуючи такі процедури. Ізраїль та Йорданія проводили секретні переговори щодо управління річкою Йордан, коли перебували у стані війни.

Створений у 1957 Камбоджою, Лаосом, Таїландом і В'єтнамом Комітет Меконга продовжував забезпечувати обмін даними та інформацією протягом всієї війни у В'єтнамі і війн в Індокитаї у 1970-і роки. Світовий банк виступив посередником у підписанні Договору про води Індії у 1960 році між Індією та Пакистаном, які перебувають у стані конфлікту.

Забезпечуючи основу цивілізованого спілкування держав, міжнародне право сприяє формуванню міжнародно-правової свідомості як найважливішого елементу культури миру.

У Білорусі було ліквідовано всі незалежні екологічні організації, а країна вийшла з Орхуської конвенції. Інтерв'ю з представницею Екодому Мариною Дубіною

Інтерв'ю взяв Олексій Овчинников

За останні два роки в Білорусі було ліквідовано практично всі активні екологічні організації. Багато екоактивістів були заарештовані, отримали адміністративні або кримінальні терміни. Багато хто змушений був виїхати з країни. Усі ці процеси стали проявом протистояння авторитарного режиму та громадянського суспільства, яке безпосередньо передувало вторгненню Росії до України.

Одним із ліквідованих у Білорусі екологічних об'єднань став Екодім, найдавніша громадська екологічна організація. UWEC Work Group взяв інтерв'ю у Марини Дубіної, представниці Екодому, в якому обговорив долю екологічного руху в Білорусі сьогодні. Зокрема наслідки виходу країни з Орхуської конвенції.

- Доброго дня, Марино. Насамперед хотілося б дізнатися докладніше, що за організація Екодім, чим вона займалася у Білорусі.

- Екодім одна із найстаріших екологічних організацій Білорусі. Вона була зареєстрована групою ентузіастів у 1996 році, торік нам виповнилося 25 років. Ювілей ми ще встигли відзначити як зареєстровану організацію, проте 31 серпня 2021 року нас ліквідували рішенням Верховного суду.

Організація має кілька напрямів діяльності. Перше — антиядерна кампанія, в рамках якої ми розповідали та продовжуємо розповідати про проблеми будівництва та діяльності Островецької АЕС. Ми також критикуємо будь-які перспективи розвитку ядерної енергетики та описуємо переваги відновлюваних джерел енергії.

Другий напрямок нашої діяльності — інфолінія «Зелений телефон». Її мета — допомагати громадянам знати та захищати їхні екологічні права, консультувати з будь-яких екологічних питань. Кожен бажаючий може зателефонувати або написати нам і оператор «Зеленого телефону» разом із експертами надасть розгорнуту консультацію.

Наступний напрямок — захист екологічних прав громадян. Зокрема, ми займаємося моніторингом випадків переслідування екологічних активістів та питаннями імплементації Орхуської конвенції, з якої Білорусь нещодавно вирішила вийти.

Також ми займаємось просуванням ідей органічного сільського господарства. І ще один із наших напрямків — сучасне мистецтво та екологічний активізм, де ми намагаємось залучати митців до спільних проєктів.

Незважаючи на ліквідацію організації у Білорусі, ми продовжуємо нашу діяльність. Ані «Зелений телефон», ані інші кампанії не припинили свою роботу, а ми продовжуємо займатися захистом екологічних прав та просуванням «зеленого» порядку денного.

- За останні два роки практично всі активні екологічні організації у Білорусі були ліквідовані. Багато активістів та експертів отримали адміністративні арешти, проти деяких навіть було порушено кримінальні справи. Ви також були затримані та отримали 14 діб, змушені були залишити країну. У вашій оселі пройшов обшук, тобто була безпосередня загроза кримінального переслідування. Можете розповісти, що сталося у 2021 році?

– Екологічні активісти переслідувалися і до 2020 року. Можна згадати, наприклад, арешт активістів Білоруської антиядерної кампанії (БАЯК), а також переслідування брестських екоактивістів, які виступали проти будівництва Акумуляторного заводу. Нагадаємо, що громадянські [протести](#) у Бресті були настільки гучними та значущими, що перед президентськими виборами до них приїжджав Лукашенко та заявляв про необхідність проведення «референдуму». Звичайно ж, жодного відкритого обговорення не було проведено, а репресії щодо активістів продовжилися.

Коли восени 2020 року почалися акції громадянського протесту в Білорусі, багато екологічних активістів приєдналися до них і в результаті зазнали репресій як на індивідуальному рівні, так і на рівні організацій.

Якщо у 2020 році ми бачили окремі форми тиску — обшуки, огляди, арешти в рамках адміністративних та кримінальних справ, то у 2021 році в Білорусі розпочалося масове зачищення цивільного сектору, яке не обійшло стороною й екологічні організації. Ліквідували як великі організації, такі як Екодім, Центр Екологічних Рішень, Охорону Пташок Батьківщини, так і невеликі регіональні, які займалися, наприклад, зоозахистом чи екологічною освітою дітей. Тобто зачистка торкнулася всіх, незалежно від тем, якими займалися організації, або рівня їхньої лояльності до державних органів.

З початку 2021 року за нашими даними у Білорусі було ліквідовано понад 70 екологічних організацій. Однак я припускаю, що це не повна цифра, тому що ми не знаємо про всі випадки. Це організації, які займалися лише екологічними питаннями, або мали екологічний компонент в своїй діяльності.

2021 рік розпочався з масової перевірки неурядових організацій реєструючими та фінансовими органами. Спочатку ми ще припускали, що все закінчиться ліквідацією, перереєстрацією чи штрафами, проте 14-16 липня по всій країні пройшли масові обшуки. Понад 60 обшуків було проведено в рамках кримінальних справ у будинках представників та в офісах самих організацій. У тому числі обшуки пройшли у мене вдома та в будинку однієї із засновниць і членів ради Екодому Ірини Сухій.

Сьогодні ми зіткнулися з такою ситуацією, що на багатьох екологічних та громадських напрямках робота в Білорусі більше не ведеться. Пов'язано це з тим, що в країні запроваджено кримінальну відповідальність за діяльність від імені незареєстрованих організацій. Крім того, у Білорусі є страх переслідування практично за будь-яку діяльність.

Якщо раніше у Білорусі питання екології та пов'язана з ними громадянська активність вважалися безпечним полем, то сьогодні ми бачимо, що навіть людей, які, наприклад, хочуть захистити дерева від вирубки, заарештовують на добу.

- Що відбувається у країні з екологічним сектором сьогодні?

- З одного боку, екологічні організації не зникли, люди залишилися та шукають інші формати та підходи до роботи. З іншого, все це дуже позначилося не лише на організаціях, а й на всій сфері. Сьогодні ми не маємо об'єктивних даних, що відбувається з екологічними питаннями на місцях, у регіонах.

Крім того, багато активістів зазнали репресій, у тому числі кримінального переслідування. Наприклад, екологічний активіст і регіональний «зелений дозорець» [Павло Ноздря](#), якого засудили на два роки колонії. Або [Віктор Фенчук](#), колишній директор найстарішої природоохоронної організації Ахова Птушак Бацькаўшчыны (Охорона Птахів Батьківщини), унікальний експерт, засуджений на 2 роки та 6 місяців колонії.

Потрібно розуміти також, що ще починаючи з протестів у 2020 році багато екологічних організацій вирішили не взаємодіяти з державними органами. Тому можна сказати, що багато питань, особливо природоохоронних, пов'язаних із захистом біорізноманіття, захистом природоохоронних територій, всі проекти, що вимагають участі державних органів, сьогодні здебільшого у громадських організацій поставлені на паузу.

- Якщо діяльність від імені незареєстрованих організацій може призвести до кримінальної відповідальності, активісти побоюються репресій, то постає питання, чим займається і чим може займатися Екодім для збереження екологічного порядку денного в Білорусі та для допомоги громадянам у вирішенні пов'язаних із ним питань?

- Так, справді сьогодні під репресії може потрапити будь-який громадянин, навіть не обов'язково активіст. З цієї причини багато організацій припинили свою діяльність. Однак ми вважаємо, що вирішення екологічних проблем не може чекати на кращі часи. Тому екологічні питання мають відстежуватися, бути у порядку денному ЗМІ, обговорюватися на політичному, на міжнародному рівні. Важливо також, щоб активісти та громадяни, які мають потребу в отриманні інформації, мали до неї доступ. Щоб вони знали, куди можна звернутися для отримання допомоги, підтримки, порад, експертної думки. Звичайно, ми не можемо покрити всі питання, якими займалися ліквідовані організації, проте свою діяльність наскільки це можливо намагаємось продовжувати.

Так, окрім підтримки екологічних активістів, ми популяризуємо тему екологічних прав та інтересів, щоб люди вміли відстоювати своє право на здорове довкілля, розуміли які механізми захисту у них є, де і як вони можуть брати участь, отримувати інформацію.

Ми відстежуємо випадки переслідування та тиску на екологічні організації та активістів. Намагаємося розповідати історії цих людей, щоб про них знали і щоб вони отримували підтримку.

Також від імені Екодому ми беремо участь у висвітленні наслідків впливів війни на довкілля. Тому що війна стосується не лише України, а й інших країн, Білорусі, зокрема. Так само як і екологічні наслідки військового вторгнення Росії в Україну поширяться на весь регіон.

- Після ліквідації Екодому Зустріч Сторін Орхуської конвенції¹ ухвалила Рішення, в якому йдеться про необхідність поновлення реєстрації організації. Після того, як ця вимога не була виконана, Білорусь вийшла з конвенції. Можете розповісти докладніше про цей випадок?

- У 1999 році Білорусь також підписала Орхуську конвенцію. Екодім довгі роки займався питаннями імплементації цього міжнародного договору, навчав як мешканців, так і державні інститути її принципів та механізмів реалізації. Відстежував, як положення Конвенції реалізуються у законодавстві та на практиці.

Ми брали участь в обговоренні різних нормативних правових актів щодо екологічних прав громадян, вели моніторинг виконання Білоруссю своїх зобов'язань щодо конвенції. Також ми подали до Комітету з Дотримання Орхуської Конвенції повідомлення про три випадки порушення положень конвенції, пов'язаних з недотриманням екологічних прав та переслідуванням екологічних активістів: питання будівництва Островецької АЕС, питання переслідування антиядерних активістів, питання будівництва акумуляторного заводу біля Бресту.

Справа переслідування антиядерних активістів у Білорусі стала першою в історії Орхуської конвенції, коли було доведено, що держава утискує людей за їхню екологічну діяльність. Комітет зобов'язав Білорусь припинити репресії та вжити заходів щодо недопущення їх у майбутньому. Проте, як бачимо, ситуація лише погіршилася.

Раз на чотири роки відбувається зустріч Сторін Орхуської конвенції, на якій країни також приймають Рішення щодо дотримання зобов'язань щодо Конвенції. Напередодні чергової такої зустрічі в серпні 2021 року Екодім ліквідували, що, звичайно, не залишилося непоміченими органами конвенції.

Ми надали Комітету з дотримання Орхуської конвенції повну інформацію про процес перевірки Мін'юстом Екодому та ліквідацію організації. Він розглянув, які вимоги

¹ Орхуська конвенція – конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища. Була прийнята у 1998 році, набула чинності у 2001 році.

нам висувалися, які терміни ставилися, що лягло в основу рішення про ліквідацію, наскільки воно було обґрунтованим та пропорційним.

Комітетом було підготовлено Рішення, яке потім ухвалили на зустрічі сторін у жовтні 2021 року. Зазвичай рішення ухвалюються консенсусом під час обговорення, у якому беруть участь делегації країн-підписантів. Проте офіційні представники Білорусі виступили категорично проти вимоги про відновлення Екодому, з ними не вдалося знайти жодного компромісу, і питання було виставлене на голосування.

34 з 39 країн підтримали це рішення та закликали Білорусь скасувати ліквідацію ГО «Екодім». Проти проголосували - Казахстан, Киргизстан, Вірменія та Білорусь. Утрималася - Молдова.

Рішення не тільки визнає ліквідацію Екодому порушенням Конвенції, але й передбачає зупинення для Білорусі прав та привілеїв за конвенцією, якщо країна не зробить заходів для відновлення реєстрації Екодому до 1 грудня 2021 року.

Офіційні представники Білорусі проголосували проти такого рішення та заявили, що воно є формою тиску на державу.

Білорусь не тільки не відновила Екодім у реєстрації, а й зажадала змінити рішення, що, звичайно, не було прийнято. Після чого з 1 лютого 2022 року особливі права та привілеї, передбачені Орхуською конвенцією в країні, були припинені. У відповідь 18 липня 2022 року Олександр Лукашенко підписав указ про вихід Білорусі з Орхуської конвенції. Рішення про вихід набуде чинності 24 жовтня 2022 року.

- Що означає для Білорусі вихід із Орхуської конвенції?

- Для Білорусі це, звичайно, позначиться на міжнародному та політичному іміджі. Перестати бути учасником загальновизнаної міжнародної угоди — шлях до ще більшої ізоляції. Проте, видно, що для режиму міжнародний імідж вже не відіграє ролі. Так, нещодавно стало відомо, що Білорусь вирішила денонсувати Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Це означає, що білоруси не мають змоги подавати індивідуальні повідомлення на порушення своїх прав до Комітету з прав людини ООН.

Для громадян Білорусі вихід із Орхуської конвенції фактично означає втрату можливості використовувати міжнародний механізм захисту їхніх екологічних прав. Можна сказати, що раніше, на підставі висновків та рекомендацій Комітету з дотримання, громадськість у Білорусі хоча б мала можливість знаходити способи змінювати практику та законодавство всередині країни у дусі конвенції, виявляти системні проблеми та прагнути не допускати порушень у майбутньому.

Незважаючи на складну ситуацію і репресії, що продовжуються в країні, Екодім стежитиме за подальшим розвитком подій, продовжуватиме відслідковувати випадки переслідування екологічних активістів у Білорусі, допомагати громадянам захищати їхні екологічні права.

Дискредитація «Росатому» через цитування МАГАТЕ

Олексій Овчинніков

Текст підготовлений спільно із [Зеленим порталом](#)

Експерта та антиядерного активіста з Росії Андрія Ожаровського звинувачують у дискредитації російського ядерного відомства. Проти нього збираються порушити адміністративну справу. При цьому він неодноразово виступав і продовжує виступати у якості запрошеного експерта у засобах масової інформації, зокрема й на офіційних російських каналах.

Як [розповів](#) Андрій Ожаровський, його звинувачують не лише у дискредитації збройних сил Росії, а й у дискредитації державної корпорації «Росатом». Непрямою причиною могла стати його позиція, яку він висловлював різноманітним ЗМІ після захоплення ядерних об'єктів України Збройними силами Росії.

Найчастіше питання, яке ставилося журналістами, — що буде у випадку, якщо в енергоблок, що працює, потрапить снаряд або ракета.

Фізик за освітою, експерт, який довгий час вивчав радянську та пострадянську атомну промисловість, Андрій Ожаровський давав розгорнуту і максимально об'єктивну відповідь з цього питання на підставі наявних у нього даних.

Спектр ЗМІ, яким він надавав коментар, був широким: від продержавного та проросійського радіо «Супутник», каналу оборони РФ «Зірка», Першого державного каналу до опозиційних ЗМІ Росії та медіа інших країн, таких як Польща, Казахстан, Німеччина.

Як зазначає Андрій Ожаровський, його позиція — ґрунтуватися на об'єктивній інформації. Він використав дані [МАГАТЕ](#), цитування яких у Росії мабуть може бути сприйняте за підставу для порушення адміністративної справи, оскільки в них йдеться про «силове захоплення контролю над ядерною установкою», «насильницькі дії», «підвищення ризику ядерної аварії чи інциденту», «агресії». Ця риторика, на думку експерта, могла використовуватись для порушення адміністративної справи проти нього.

Показовим є те, як організовується процес проти Андрія Ожаровського. Він не отримав офіційної повістки, проте його дільничний через онлайн-листування надіслав фотографію листа з проханням з'явитися для пояснень.

У листі йдеться, що на своїй персональній сторінці у Facebook Андрій Ожаровський розмістив матеріали, що дискредитують Збройні сили Російської Федерації, що передбачає адміністративну відповідальність відповідно до статті 20.3.3 Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення.

Г У МВД России по г. Москве

**УПРАВЛЕНИЕ ВНУТРЕННИХ
ДЕЛ ПО ЮЖНОМУ
АДМИНИСТРАТИВНОМУ
ОКРУГУ**

(УВД по ЮАО ГУ МВД России
по г. Москве)

Каширское ш., 32, Москва, 115522
тел. 8(499) 320-55-16 e-mail: yuaouvd@mvd.ru
06.09.2022 № 04/3-38193

Заместителю начальника
полиции по ООП Отдела
МВД России по району
Орехово-Борисово Северное
г. Москвы

старшему лейтенанту полиции
А. М. Васиокову

Г О направлении материала Г

В УВД по ЮАО ГУ МВД России по г. Москве поступил материал о размещении в социальной сети «Facebook» на личной странице Ожаровского А.В., 01.12.1965 года рождения, зарегистрированного по адресу: г. Москва Каширское шоссе, д. 32, кв. 48, информации с признаками дискредитации Вооружённых Сил Российской Федерации.

Прошу обеспечить проведение проверки и решить вопрос о привлечении виновного лица к административной ответственности, предусмотренной статьей 20.3.3 КоАП РФ.

О результатах принятых мер сообщить в ООП УВД по ЮАО ГУ МВД России по г. Москве не позднее 26 сентября 2022 года.

Приложение: на 78 листах, 2 CD — Р в 1 экз., только в адрес.

Заместитель начальника полиции
по охране общественного порядка
УВД по ЮАО ГУ МВД России по г. Москве
полковник полиции

С.В. Мальков

**ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ**

Сертификат 3F85CC3602039C2D2A71CA81418D7B6EC551042E
Владелец Мальков Сергей Викторович
Действителен с 08.12.2021 по 08.03.2023

06 09 2022

19

Исп.: Назарова Н.А.
тел.: 14-793

Фото листа зі сторінки Ожаровського у Facebook

На даний момент, за твердженням дільничного, що представився Рашадом Асадовим, передбачається лише проведення бесіди з експертом. Також він може ознайомитися із заявою проти нього та зібраними документами.

Андрій Ожаровський вважає, що одним із замовників справи міг виступити безпосередньо «Росатом». Експерт відомий тим, що зібрав велику базу даних про невраховані могилики радіоактивних відходів у Росії.

Деякі з них розташовані безпосередньо на території Москви. Наприклад, [на Каширському шосе](#), де місцеві жителі знаходять їхні великі фрагменти. Також експерт зробив публічною інформацію про протікаючий могилики радіоактивних відходів у Новосибірську та [Кірово-Чепецьку](#).

Тем самым, в ходе контекстуального анализа текста, начинающегося со слов «Прецедент с захватом действующей АЭС посреди Европы...» и заканчивающегося словами: «...Интервью тут - <https://www.idelreal.org/a/31825711.html>» (11 June, 12:55) пользователя под ником «Андрей Ожаровский», и статьи Андрея Григорьева ««Росатом» подорвался на Запорожской АЭС. Конец международной экспансии госкорпорации», содержащей интервью физика-ядерщика Андрея Ожаровского (02 мая 2022), опубликованной на странице новостного сайта «Ideal.Real» (https://www.idelreal.org/a/31825711.html?fbclid=IwAR209_2OB197GaL_x6nKP3e2829fcpSaKkXZGWDWOCjRlrKaZ_mhplzxUOYY), размещенных на персональной странице пользователя под ником «Виктор Казаков» (11 June, 22:09) в русскоязычном сегменте сети Интернет в социальной сети «Facebook» (https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1923743444493079&id=100005723263650). Было установлено, что авторы анализируемых материалов рассматривают действия Вооруженных Сил Российской Федерации, используемых на территории Украины в целях защиты интересов Российской Федерации и ее граждан, а также в целях поддержания международного мира и безопасности, как негативный фактор по отношению к Украине. Тем самым, в анализируемых материалах авторами (пользователем под ником «Андрей Ожаровский» и Андреем Григорьевым) подчеркивается бездоказательная уверенность Вооруженных Сил Российской Федерации в правильности проводимой специальной военной операции по деницинизации и денацификации Украины, которая основана на агрессии, вторжении и других противоправных действиях, являющихся законными и допустимыми, прежде всего, с точки зрения политического руководства Российской Федерации, а также государственных корпораций, таких как «Росатом», действующих от имени Российской Федерации на территории Украины.

Витяг із висновку у справі Віктора Казакова

Це не перший випадок можливого притягнення до адміністративної відповідальності за повідомлення щодо захоплення українських АЕС. У вересні за публікації у Facebook було засуджено уральського антивоєнного активіста Віктора Казакова.

Однією з підстав звинувачення стало [інтерв'ю](#) Андрія Ожаровського, іншою — посилення на офіційний сайт Верховного комісара ООН з прав людини. Пенсіонеру виписали три штрафи, які він планує оскаржити у Свердловському обласному суді.

Нагадаємо, що Андрій Ожаровський – так само, як і інші активісти Білоруської антиядерної кампанії (БАЯК), зазнав у 2010-х переслідування у Білорусі за свою антиядерну діяльність. У 2012 році він навіть був висланий із країни із заборонаю в'їзду протягом 10 років. У 2020 році ця заборона була припинена.

Випадок репресій проти Андрія Ожаровського та інших активістів БАЯК розглядався як порушення Білоруссю принципів участі в Орхуській конвенції. І був одним із перших прецедентів міжнародного розгляду переслідування екологічних активістів у рамках цієї угоди.

Перша угода воєнного часу під загрозою зриву?

Євген Симонов

Війна посилила продовольчу кризу також через те, що українські сільгосппродукти не можуть бути продані на світових ринках. Наш журнал вже докладно [розповідав](#), як новий виток продовольчої кризи викликає знищення природних екосистем.

Перша угода, яку вдалося досягти сторонам конфлікту, стосується саме транспортування на світові ринки зерна з України та зняття бар'єрів, які заважають торгівлі російськими сільгосппродуктами та добривами. «Зернова угода», яка дозволила розпочати комерційний вивіз зерна суднами з трьох портів України, була широко розрекламована ООН як засіб запобігання голоду в найбідніших країнах. Через два місяці після укладення, вона викликає критику з різних сторін барикад, якими поточна війна перегородила світ.

«Ми зробили все для того, щоби українське зерно було вивезене, – [сказав](#) Володимир Путін, виступаючи у Владивостоці на пленарній сесії Східного економічного форуму (СЕФ). – [Однак] практично все зерно, що вивозиться з України, спрямоване не в найбідніші країни, що розвиваються, а в країни Євросоюзу».

Володимир Путін також заявив, що по лінії Всесвітньої програми продовольства ООН для відправки до голодуючих країн було завантажено «всього два кораблі з 87» і пообіцяв розглянути можливість обмежити експорт зерна до Європи.

Деяким спостерігачам, наприклад, редакції порталу Blue Pass, навпаки [здається](#) сумнівним, що одночасно з угодою про чорноморський коридор ООН уклала трирічний меморандум про сприяння зняттю перепон для торгівлі зерном та добривами з Росії – країни, яка розв'язала війну.

Ми спробуємо розібратися у реальних та міфічних вигодах першого створеного під час війни спільного механізму вирішення міжнародної проблеми.

Продовольча криза

На Україну та Росію в останні роки припадала суттєва частка світового експорту пшениці, ячменю, кукурудзи, насіння соняшнику та соняшникової олії.

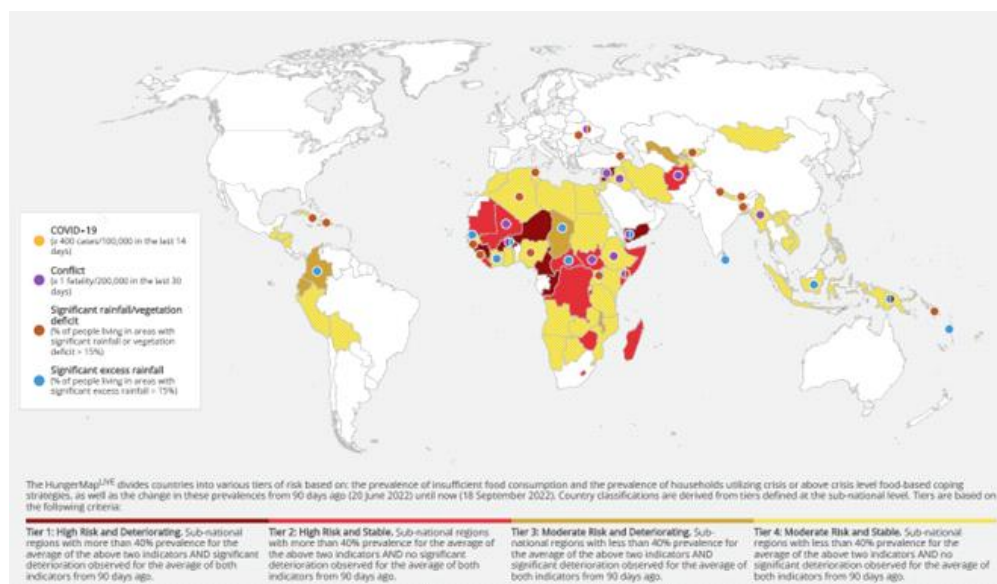
	Country	Percentage Of World Exports	Exports, Million metric tons
1	Russia	17	33
2	European Union	16	31
3	Australia	14	28
4	United States	11	22
5	Ukraine	10	19
6	Argentina	8	16
7	Canada	8	16
8	India	4	8
9	Kazakhstan	4	7
10	Turkey	3	7

Таблиця: Головні експортери пшениці у 2021. [Джерело](#): Міністерство сільського господарства США (US Department of Agriculture, USDA), Травень 2022

Росія є також найважливішим постачальником добрив на міжнародні ринки. Війна викликала швидке зростання цін на продовольство та добрива у всьому світі, оскільки поставила під питання можливості експорту з України та Росії.

У серпні 2022 року ООН [повідомила](#), що кількість людей, які мають гострі продовольчі ризики, досягла 345 мільйонів. Це на 47 мільйонів більше ніж до початку війни в Україні. Порівняно з травнем 2022 року, кількість країн у зоні високого ризику виникнення голоду збільшилася з 24 до 28. Найголовнішою причиною погіршення ситуації є подорожчання внаслідок війни основних продовольчих товарів, які використовуються у найбільш бідніших країнах.

У цих умовах ООН виступила ініціатором угод щодо повернення на світові ринки продовольства добрив, «замкнених» війною в Україні та РФ.

Всесвітня продовольча організація. Карта ситуації із продовольчою безпекою від 18 вересня 2022 року. (Високий ризик з тенденцією до погіршення – коричнева заливка, стабільно високий ризик – червона, помірний ризик з тенденцією до погіршення – кольори хакі, стабільний помірний ризик – жовта заливка) <https://hungersmap.wfp.org/> Подивитись карту в більшому розмірі: https://uwecworkgroup.info/wp-content/uploads/2022/10/map_red_yellow-1-1536x1012.png

Діаграма. Саме глобальне зростання цін на продовольство становить найбільшу небезпеку для найбільш вразливих верств людства, оскільки на їжу вони витрачають половину свого доходу. Джерело: перша доповідь «Групи реагування на глобальну кризу енергетики, продовольства та фінансів», створеної ООН у 2022 р.

Що таке «[Чорноморська зернова ініціатива](#)»?

Ця ініціатива є досить прагматичною системою договорів між Україною та Росією, створеною за посередництвом ООН та Туреччини, що дозволяє вивести за дужки війни морську торгівлю продовольством, яке вивозиться з трьох українських портів регіону «Великої Одеси».

Рух суден координується за допомогою Спільного координаційного центру (JCC) у Стамбулі за участю представників Росії, України та Туреччини, і навіть спостерігачів-співробітників ООН. Ініціатива чітко визначає порядок проходження суден від Одеси до Босфору, гарантії безпеки для них та процедури їх перевірки працівниками JCC. JCC [публікує](#) детальну інформацію про кожен транспорт, порти призначення, перевезені продукти та їх обсяг, дату проведення інспекції тощо. Угода діє 120 днів і може бути продовжена за згодою сторін.

Повідомлення Міністерства інфраструктури України

За даними [міністерства інфраструктури України](#) (оприлюдненому у зв'язку з претензіями Володимира Путіна), до 8 вересня 54 судна доставили мільйон тон сільгосппродукції до Азії, 32 судна з 850 тисячами тон вирушили до Європи і 16 суден з 470 тисячами тон вантажу пішли до країн Африки.

Всього з 3 серпня по 27 вересня 2022 року ІСС було зареєстровано 231 рейс до різних портів призначення. Загалом вони завантажили на борт понад п'ять мільйонів тон зерна та інших рослинних продуктів.

#	Vessel name	IMO	Departure port	Country	Commodity	Tonnage	Departure	Inspection cleared
1	RAZONI	9086526	Odesa	TBD and Türkiye	Corn	26,527	01-Aug-22	03-Aug-22
2	NAVI STAR	9590979	Odesa	Ireland	Corn	33,000	05-Aug-22	06-Aug-22
3	ROJEN	9754927	Chornomorsk	Italy	Corn	13,041	05-Aug-22	07-Aug-22
4	POLARNET	9758961	Chornomorsk	Türkiye	Corn	12,000	05-Aug-22	07-Aug-22
5	GLORY	9288473	Chornomorsk	Iran	Corn	66,084	07-Aug-22	09-Aug-22
6	STAR HELENA	9361213	Chornomorsk	China	Sunflower meal	45,000	07-Aug-22	09-Aug-22
7	RIVA WIND	9301196	Odesa	Türkiye	Corn	44,000	07-Aug-22	09-Aug-22
8	MUSTAFA NECATI	9736690	Chornomorsk	Italy	Sunflower oil	6,000	07-Aug-22	10-Aug-22
9	ARIZONA	9592733	Chornomorsk	Türkiye	Corn	48,459	08-Aug-22	10-Aug-22
10	SACURA	9497000	Yuzhny/Pivdennyi	Italy	Soya beans	11,000	08-Aug-22	10-Aug-22
11	OCEAN LION	9296248	Chornomorsk	Republic of Korea	Corn	64,720	09-Aug-22	11-Aug-22
12	RAHMI YAGCI	9550852	Chornomorsk	Türkiye	Sunflower meal	5,300	09-Aug-22	13-Aug-22
13	STAR LAURA	9328936	Yuzhny/Pivdennyi	Iran	Corn	60,150	12-Aug-22	14-Aug-22
14	SORMOVSKIY 121	8133578	Chornomorsk	Türkiye	Wheat	3,050	12-Aug-22	15-Aug-22
15	FULMAR S	9370082	Chornomorsk	Türkiye	Corn	12,000	13-Aug-22	15-Aug-22
16	THOE	9400588	Chornomorsk	Türkiye	Sunflower seed	2,914	13-Aug-22	16-Aug-22
17	OSPREY S	9300843	Chornomorsk	Türkiye	Corn	11,500	16-Aug-22	18-Aug-22
18	BONITA	9231286	Yuzhny/Pivdennyi	Republic of Korea	Corn	60,000	16-Aug-22	18-Aug-22
19	RAMUS	9318400	Chornomorsk	Türkiye	Wheat	6,161	16-Aug-22	19-Aug-22
20	BRAVE COMMANDER	9136931	Yuzhny/Pivdennyi	Ethiopia	Wheat	23,300	16-Aug-22	21-Aug-22
21	PETREL S	9363883	Chornomorsk	The Netherlands	Sunflower meal	18,500	17-Aug-22	19-Aug-22
22	SARA	9259020	Odesa	Türkiye	Corn	8,000	17-Aug-22	19-Aug-22
23	EFE	9558763	Odesa	Türkiye	Sunflower oil	7,250	17-Aug-22	19-Aug-22
24	PROPUS	9133757	Chornomorsk	Romania	Wheat	9,111	18-Aug-22	19-Aug-22
25	I MARIA	8914697	Chornomorsk	Romania	Corn	27,982	18-Aug-22	22-Aug-22
26	ZUMRUT ANA	9633549	Chornomorsk	Italy	Sunflower oil	6,300	20-Aug-22	22-Aug-22
27	OCEAN S	9086320	Chornomorsk	Türkiye	Wheat	25,000	20-Aug-22	22-Aug-22
28	FILYOZ	9407213	Chornomorsk	Türkiye	Sunflower oil	5,000	21-Aug-22	23-Aug-22
29	DA LIANG	9608415	Chornomorsk	Republic of Korea	Sugar beet pellet	14,000	21-Aug-22	23-Aug-22
30	FOYLE	9317676	Yuzhny/Pivdennyi	Türkiye	Sunflower oil	4,300	21-Aug-22	23-Aug-22
31	KUBROSLI Y	8000836	Odesa	Türkiye	Wheat	11,000	21-Aug-22	24-Aug-22
32	MARANTA	9206669	Chornomorsk	Greece	Corn	5,300	22-Aug-22	24-Aug-22
33	GREAT ARSENAL	9159062	Chornomorsk	Egypt	Wheat	25,500	22-Aug-22	24-Aug-22

Таблиця 2: Початок офіційного «переліку кораблів», що везуть продовольство чорноморським коридором. Джерело: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements>

Сама угода ніяк не регламентує регіони призначення, але відновлює безпечний судноплавний шлях і тим самим забезпечує вільну торгівлю.

Ці «всього лише» 60 тисяч тон зерна, що обурили Володимира Путіна, закуплені ООН для голодуючих країн у перший місяць після початку роботи коридору, приблизно відповідають минулорічній нормі. За даними моніторингу одеського консалтингу [Informall BG](#), за весь 2021 рік Україна поставила понад 500 тисяч (метричних) тон продовольчої пшениці через свої чорноморські порти на ринки Сомалі, Ефіопії, Джибуті та Ємену в рамках Всесвітньої продовольчої програми ООН (ВПП).

22 липня, одного дня з початком «Чорноморської зернової ініціативи», ООН та Росія підписали [«Меморандум»](#) про взаєморозуміння між Російською Федерацією та Секретаріатом ООН про сприяння просуванню російських продуктів харчування та добрив на світові ринки». Меморандум діє три роки, протягом яких ООН має сприяти російській сільськогосподарській торгівлі, яка так само важлива для забезпечення миру продовольством, як і українська.

Перша «військова угода» та її перспективи

[Генсек ООН](#), а з ним і «все прогресивне людство», цілком законно раділи укладенню цих угод. Окрім їхньої очікуваної ролі у стабілізації цін на найважливіші продукти харчування та зниження загрози голоду, це перші та єдині угоди, укладені під час війни за участю воюючих сторін для вирішення посиленних цією війною проблем. За посередництва ООН і Туреччини побудовано перший механізм конструктивної взаємодії Росії та України в ході війни, а отже, є надія, що він може послужити моделлю для вирішення інших питань.

При цьому угода стала можливою, оскільки кожна сторона бачить у ній суттєві вигоди.

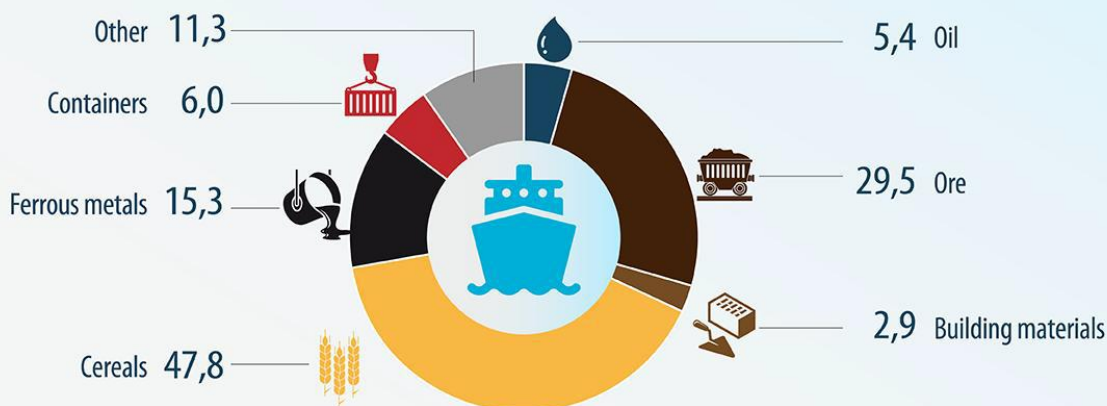
З одного боку, Україна отримує гарантії безпеки для частини сільгоспінфраструктури, кошти від продажу зерна стануть у нагоді виснаженій скарбниці, а сховища звільняться для нового врожаю.

За даними [Державного Департаменту США](#), за час війни Україна вивезла 10 мільйонів тон зерна іншими шляхами через країни Євросоюзу.

Зокрема, у серпні дві третини продовольчого експорту пройшли через українські та румунські порти у дельті Дунаю. Однак у дунайські порти заходять лише малі судна водотоннажністю 1-5 тисяч тон, з яких потім треба перевантажувати зерно в румунському порту Констанца на морські суховантажі. Судноплавство протоками дельти утруднене і навесні там [накопичувалися](#) затори з 90 і більше суден. Ну і головне - цей складний маршрут є суттєво дорожчим за такий самий з Одеси.

За даними [Informall BG](#) і [GMK](#), сукупна місячна пропускна спроможність «вікна до Європи» для експорту сільгосппродукції у квітні-травні була всього 1.25 – 1.5 мільйона тон, тоді як у портів Великої Одеси вона чотири – п'ять мільйонів. Тобто, без цих портів можливості експорту скорочуються на дві третини. Саме тому договір є таким критичним для України.

The structure of export transshipment of goods in the seaports of Ukraine in 2021, million tons

Source: AMPU

За даними GMK, морські порти у 2021 році перевалили 48 млн тон зерна і забезпечували більше 90% експорту зерна та соняшникової олії <https://gmk.center/ua/posts/voennaya-logistika-problemy-ukrainskogo-eksporta-ostajutsya-nereshennymi-2/>

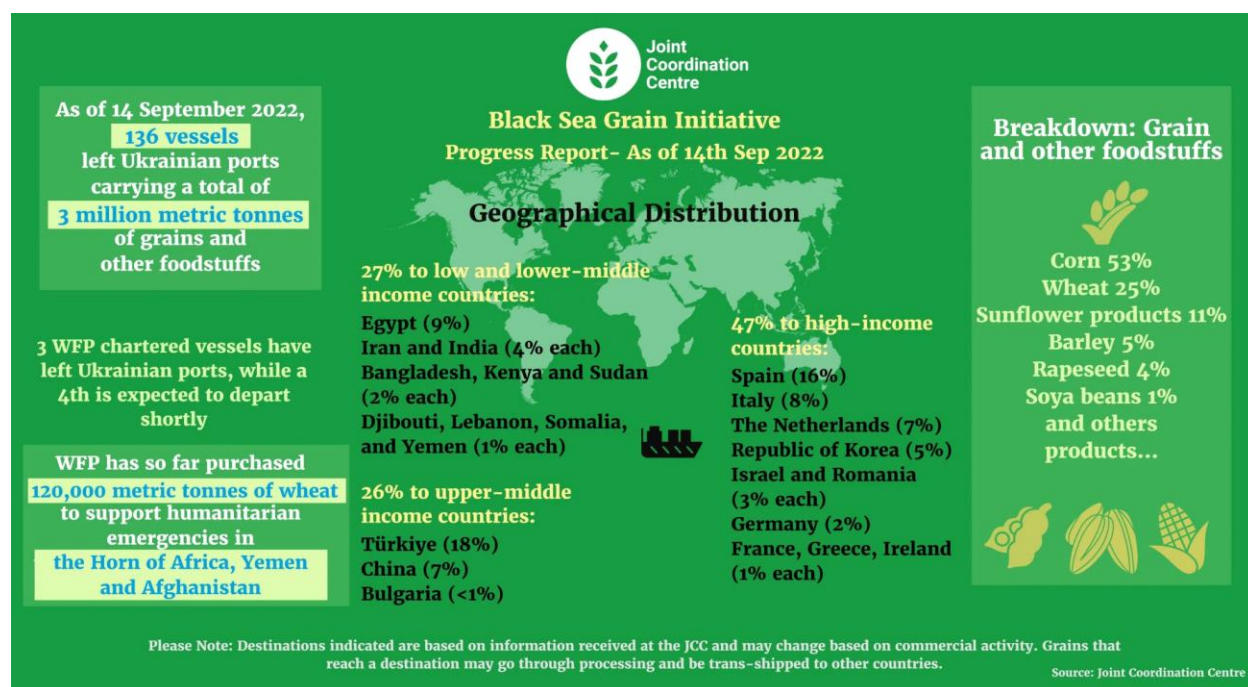
З іншого боку, підтримавши ініціативу, Росія знімає з себе звинувачення у посиленні голоду, особливо в найбідніших країнах Африки та Близького сходу, де в неї ще багато країн-союзників. Вона отримує шанс за допомоги ООН відновити режим найбільшого сприяння експорту своєї сільгосппродукції та добрив, або, принаймні, гарантії непогіршення умов торгівлі.

Директор аналітичного центру «Совекон» Андрій Сизов у нещодавньому [інтерв'ю](#) припустив, що оскільки Росія і без угоди досить успішно торгує зерном та добривами, то, ймовірно, Туреччиною, як брокером угоди, дано РФ якісь додаткові неpubлічні обіцянки

щодо сприяння на світовій арені. В іншому випадку цю угоду, що дає супротивникові важливу фінансову віддушину, важко пояснити в контексті запеклої війни.

З третього боку, ООН бачить у виконанні угод заставу зниження загрози голоду (переважно через стабілізацію цін) та демонстрацію дієздатності своїх механізмів, ефективність яких була сильно підірвана загостренням світового геополітичного протистояння під час війни.

Перше судно було доглянуте у Босфорі (JCC) лише через 10 днів після підписання угоди, що для ініціатив неперервної ООН – своєрідний рекорд. ООН [заявляє](#), що до 14 вересня Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП) в Україні вже закуплено 120 тисяч метричних тон пшениці в рамках проектів з надання гуманітарної допомоги.

Дані Спільного координаційного центру на 14 вересня. Джерело- [сайт ООН](#)

Чи не найбільше, абсолютно не соромлячись цього, виграє від угод Туреччина. Війна дозволила їй зміцнити та розвинути співпрацю практично з усіма сторонами конфлікту. Крім того, приблизно чверть суден розвантажалися у турецьких портах, а турецькі чиновники повідомляють, що купують українське зерно за заниженою ціною. Таким чином, Туреччина підвищує власну продовольчу безпеку, а також зможе заробити на перепродажі до країн Африки та Близького сходу зерна чи продуктів, що з нього вироблені. Крім того, з 7 жовтня Туреччина вп'ятеро [збільшить ціну](#) за прохід через протоки Босфор та Дарданелли відповідно до прав, наданих їй Конвенцією Монтре від 1936 року.

ООН вам на допомогу?

Що ж до Меморандуму між РФ та ООН, то з 22 липня по 12 вересня виразне викладення його не можна було знайти ані в інформаційних ресурсах ООН, ані на сайтах Уряду РФ.

Міністр закордонних справ Сергій Лавров пояснив у день підписання 22 липня, що *«в документі йдеться про те, щоб усунути перешкоди, створені США та Євросоюзом у фінансовій, страховій та логістичній сферах, та домогтися конкретних винятків для цієї продукції з-під дії обмежувальних заходів»*, а пізніше, при відвідуванні Єгипту, він же [висловився](#) зневажливо: *«Генеральний секретар ООН ... з власної ініціативи зголосився домогтися зняття нелегітимних обмежень. Припустимо, що це в нього вийде. Незалежно від цього, у нас є розуміння, як працювати з повного виконання контрактів між Російською Федерацією та нашими єгипетськими колегами»*.

Тобто для торгівлі з таким ключовим покупцем продовольства як Єгипет, цей Меморандум є зовсім не потрібним.

Заступник прес-секретаря ООН Фархан Хак на [брифінгу ООН](#) 22 липня заявив, що ООН працюватиме з урядовими та комерційними структурами, щоб виключити «надмірно завзяте дотримання санкцій» (overcompliance) приватними гравцями, але не зміг відповісти на питання, де і як ООН докладатиме до цього зусиль.

МЗС РФ [опублікувало меморандум](#) лише 12 вересня, в рамках «вогневої підтримки» претензій, висловлених Путіним.

Про роль ООН там сказано неясно: *«Секретаріат прагнутиме працювати з компетентними органами влади та приватним сектором з метою добитися конкретних винятків для продовольства та добрив, включаючи сировину для їх виробництва (у тому числі аміак), що виробляються в Російській Федерації»* з-під обмежень на РФ накладених. На запитання «як? де? як довго?» оцінювати результат, враховуючи, що всі вищеперелічені товари і так не під санкціями, відповідей немає.

Ефективність виконання «Чорноморської зернової ініціативи» легко [відстежити і виміряти](#), наприклад, мільйонами тонн сільгосппродуктів, що експортуються, тоді як з Меморандумом таке, напевно, є в принципі неможливим. Його цілі ніколи не будуть повністю досягнуті, доки триває війна. Адже природа «надмірно завзятого дотримання санкцій» («overcompliance») багато в чому ґрунтується саме на небажанні приватних компаній та банків брати участь під час війни в торгових операціях Росії навіть із гуманітарними цілями, благословенними ООН.

Що обмежує російський експорт продовольства?

З іншого боку, війна все ж таки не стала радикальною перешкодою для російської торгівлі продовольством і добривами. У липні 2022 року заступник прем'єр-міністра Вікторія Абрамченко [оголосила](#) на Петербурзькому міжнародному економічному форумі, що експорт продовольства зріс порівняно з 2021 роком на 16%.

За даними сайту «Агроінвестор» експорт пшениці з Росії в липні - серпні [оцінювався](#) експертами на рівні 5,9 млн тон, що на 27% менше торішнього обсягу. У вересні вивезення може збільшитися до 4,1-4,3 млн тон з 3,65 млн. тон у серпні, тоді як у вересні 2021 року відвантажили 4,7 млн тон.

Директор «Совекон» Андрій Сизов (у вже згаданому вище [інтерв'ю](#)) пояснює цю «нестачу» тим, що високі експортні мита та міцний рубль зробили російське зерно надто дорогим. Тому воно програвало конкуренцію на ринку навесні та влітку. За прогнозом Мінсільгоспу РФ, валовий збір зерна у 2022 році може становити 130 млн тон, у тому числі 87 млн тон пшениці. Офіційні плани поставок на експорт у сезоні-2022/23 – близько 50 млн. тон зерна (з них до 30 млн у 2022 році).

Вице-президент [Російського зернового союзу](#) Олександр Корбут прямо [заявив](#) «Агроінвестору», що основною складністю в питаннях експорту для російських компаній була і залишається конкуренція з іншими країнами. Зі [зведень](#) Всесвітньої організації з продовольства ми знаємо, що хороші надлишки зернових для експорту цього року поряд з Росією отримають Канада, США та Україна, яка очікує відправити на експорт 25-40 мільйонів тон зерна. Російські ЗМІ неодноразово [заявляли](#), що роль України в експорті зерна роздута і Росія легко її замінить на світовому ринку. Нічого особистого тільки бізнес.

Вищесказане змушує турбуватися про перспективи продовження Чорноморської зернової ініціативи у листопаді, бо вона все менше відповідає інтересам одного з ключових учасників, про що він уже голосно заявив дипломатичними і недипломатичними каналами. Втім, можливо, що влада РФ намагається домогтися багатьох гарантій відновлення великомасштабного експорту аміаку для виробництва добрив через одеські порти, про що вже вголос [заговорили](#) урядовці ООН. Побудований ще за СРСР аміакопровід «Тольятті-Одеса» у разі відновлення роботи може [дозволити](#) експортувати понад 2 мільйони тон аміаку на рік, що, на думку ООН, суттєво полегшить дефіцит та знизить ціну добрив.

Чорноморська зернова ініціатива та голод

Тож чи важлива Чорноморська зернова ініціатива (ЧЗІ) для приборкання продовольчої кризи в голодуючих країнах, якщо лише мала частка зерна йде на потреби гуманітарних програм ООН?

Президент Туреччини Ердоган миттєво відреагував на висловлене Путіним на СЕФ бажання про це порадитися: *«... я попрошу Путіна почати постачання «зерновим коридором». Якщо почнеться постачання зерна і з Росії, то буде створено оптимальну систему розподілу ... у тому числі в найбільшій країні Африки»*, – сказав Ердоган. Мабуть, він мав на увазі, що для того, щоб комерційні судна пішли до Африки, їх туди хтось має власним коштом направити. Наприклад, сама Росія.

І справді, щоб зерно йшло до голодуючих районів, як правило, за це має заплатити якийсь багатий спонсор. В останні тижні нові засоби для закупівлі зерна України для програм ООН виділили США та [Швеція](#). 19 вересня [уряд України](#) сам виділив 420 мільйонів гривень на закупівлю 50 тисяч тон зерна, призначених для гуманітарної допомоги в голодуючих районах Ефіопії та Сомалі. Загалом, [за даними](#) Міністерства інфраструктури України, на потреби Світової продовольчої програми ООН найближчим часом буде експортовано 280 тисяч тон зерна.

Участь Росії у цій програмі ООН є очевидною. Так, на брифінгу Державного [Департаменту](#) США про долю ініціативи, чиновник, що відповідає за санкції, навів приклад недавнього тендеру ВПП ООН із закупівлі зерна, куди Росія нібито була запрошена, подала пропозицію і не пройшла у фінал, оскільки запросила надхмарну ціну. На думку чиновника, Росія має великі фінансові запаси, а отже могла б собі дозволити зробити знижку для гуманітарних закупівель та взяти участь в експорті на потреби голодуючих.

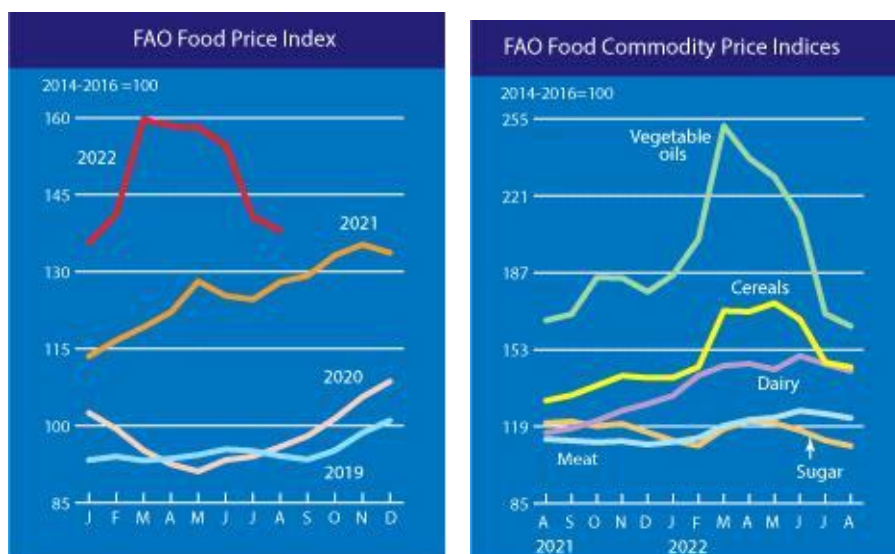
Навіть якщо Росія не приєднається до цих гуманітарних акцій, « Ініціатива » все одно матиме суттєвий ефект для країн, де є загроза голоду.

Найважливіший ефект від ЧЗІ виявляється у стабілізації ринків продовольства та зниження цін на основні сільськогосподарські продукти у світі. За [словами](#) чиновників ООН, початок експорту коридором вже викликало суттєве зниження міжнародних цін. Хоча поки що це ще не призвело до зниження споживчих цін усередині найбільш вразливих країн.

Якщо Ініціатива не буде продовжена, то це дасть світові сигнал про повернення до хаосу і може викликати зростання цін і дестабілізацію ринків. На чому великі експортери продовольства почнуть працювати ще більше.

Організація ООН з торгівлі та розвитку UNCTAD опублікувала дуже пізнавальні діаграми про вплив цін на продовольство та морські перевезення на країни різного достатку, що показують, що країни з низьким доходом найменше залежать від перевезення зерна судами та найбільше від цін на продукти харчування, бо в здебільшого закупають уже перероблене зерно.

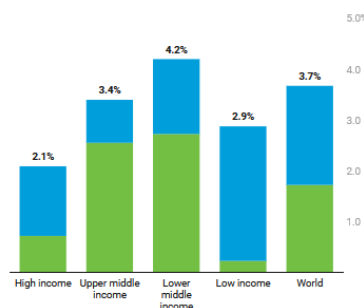
Все це підтверджує тезу Генсека ООН, що Чорноморська зернова ініціатива має першорядне значення саме як один із заходів зниження світових цін на продовольство, і саме в цьому її сприятлива роль для найбільш вразливих країн.

Індекс цін Продовольчої організації ООН показує, що до серпня 2022 року вони суттєво знизилися.

Higher freight rates and grain prices mean higher food prices

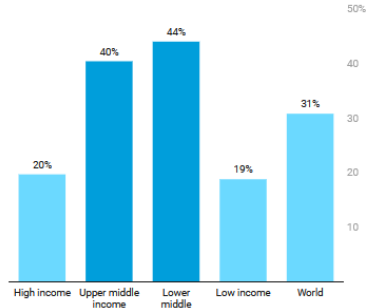
Impact of higher dry bulk rates and global grain prices on food prices, (%) selected group countries

Source: UNCTAD Secretariat, calculations based on data provided by Clarksons Research Shipping Intelligence Network, the IMF, International Financial Statistics, Direction of Trade Statistics and Consumer Price Index, UNCTAD Statistics, and the World Bank, World Integrated Trade Solution, Commodity Price Data (The Pink Sheet) and A Global Database of Inflation (accessed May 2022). - [Get the data](#)

Middle income economies are more dependent on ships to import grain

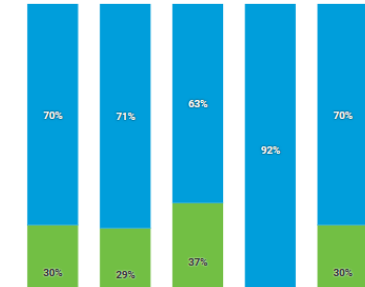
Share of grains imported by bulk ships in total food imports: selected country groups, 2019.

Source: UNCTAD Secretariat calculations based on data provided by Sea/Net ad FAO, Food Balances. - [Get the data](#)

Low income countries depend more on processed than primary food products in food imports

Share of primary and processed food products in food imports mainly for household consumption, selected country groups, 2020

Source: UNCTAD, based on data provided by Clarksons Research Shipping Intelligence Network, IMF, International Financial Statistics, Direction of Trade Statistics and Consumer Price Index, UNCTAD Statistics and the World Bank, World Integrated Trade Solutions, Commodity Price Data and A Global Database of Inflation. - [Get the data](#)

Взаємозв'язок між морськими перевезеннями та продовольчими потребами країн із різним достатком. Джерело [UNCTAD](#)

Чи допоможе угода природі?

Але є ще одна важлива загроза, яку потенційно можуть пом'якшити сприятливі наслідки відновлення експорту зерна з України. Це є загроза знищення живої природи.

Як ми [писали](#) раніше, продовольча криза часів війни у багатьох країнах вже стала приводом для експлуатації природних територій із високою природоохоронною цінністю.

У червні ми вже наводили приклади таких тенденцій в Україні, Росії, країнах Європи і навіть у Бразилії, де президент Жаїр Болсонару [скористався](#) загрозою нестачі добрив, що насувається, пов'язаною з потенційним порушенням російського та білоруського експорту, як приводом для просування законопроекту, спрямованого на дозвіл видобутку корисних копалин на плеємінних землях корінних народів в Амазонії. На щастя, у квітні та травні бразильські компанії успішно [закупили](#) достатню кількість добрив у Росії, а розгляд закону було знову відкладено після великого протесту.

Розблокування морської торгівлі сільгосппродуктами знижує стимули для країн, що закупають продовольство, освоювати природні території, підвищуючи пропозицію продовольства на світовому ринку за більш доступними цінами. З іншого боку, дана ініціатива потенційно може підвищити стимули для розорювання нових територій та інших руйнівних для природи дій в Україні та Росії, а отже, треба вже зараз вживати охоронних заходів, щоб цього не сталося.

.....

Шанс врятувати Дельту

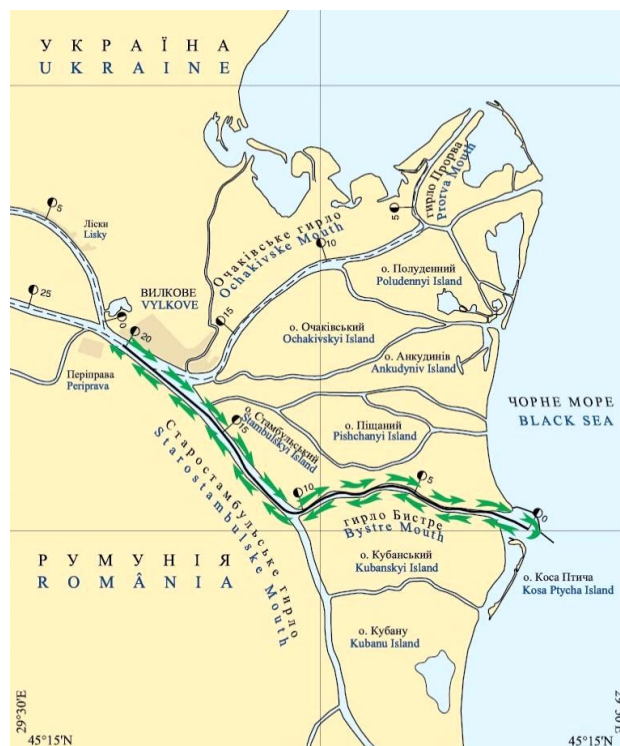
Блокування основних портів Чорноморського басейну під час війни спровокувало спроби частково компенсувати цю нестачу розвитком портів у дельті Дунаю. Так, ухвалений 12.05.2022 [Закон України](#) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах військового стану» дозволяє використовувати землі природоохоронних територій для будівництва морських портів та товарного сільгоспвиробництва.

Можна було б сподіватися, що тут йдеться не про дельту Дунаю, яка є біосферним резерватом, що працює за програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Але нещодавно до перехідних положень Земельного кодексу України внесено зміну про те, що під час дії військового стану передача земельних ділянок державної комунальної власності в оренду допускається для «... розміщення річкових портів (терміналів) на річці Дунай ...». Тобто, знімається заборона на будівництво в заповідній дельті саме портів.

Створення портів та розвитку судноплавства історично були найважливішим чинником руйнації екосистем Дунаю. Так, наприклад, дві протоки, що проходять цілком територією Румунії, вже випрямлені в багатьох місцях і втратили природний вигляд. Але протока, що йде вздовж кордону з Україною, його зберегла. Нещодавні поправки до законодавства та заяви [Агентства судноплавства](#) (АМПУ) про створення глибоководного каналу не залишають сумнівів, що заповідна дельта знову у небезпеці.

Але якщо врахувати високі витрати та логістичні незручності транспортування та перевантаження товарів у дельті Дунаю, то є надія, що стабільне відновлення безпечного транспортного коридору з Одеси до Босфору може зняти з порядку денного затратне будівництво нових портів та днопоглиблення приток дельти Дунаю на території України.

Тим більше, що законність такого будівництва серед біосферного резервату дуже сумнівна.

Передбачуваний маршрут глибоководного судноплавного шляху у дельті Дунаю. Його експлуатація стала можливою після евакуації російських військ із острова Зміїний, звідки можна ефективно перешкоджати судноплавству у північно-східному Чорному морі.

Якими є попередні результати нашого аналізу? Чорноморська зернова ініціатива (ЧЗІ), безумовно, важлива для стабілізації продовольчої кризи у світі. І вона ефективно працює, набираючи швидкість. Меморандум між ООН та Росією також відіграє стабілізуючу роль на ринках продовольства, але скоріше як страховка на випадок ескалації всіх санкцій, щоб вивести з-під них потоки продовольства та добрив. Зараз Росія справляється з проблемами торгівлі продовольством і добривами і без допомоги ООН. Майбутнє ЧЗІ туманне, бо російське керівництво явно намагається використати досягнуті домовленості для послаблення санкційного режиму загалом і може пожертвувати Чорноморською зерновою ініціативою у цій боротьбі.

Продовольча криза має негативні екологічні наслідки, оскільки під нове освоєння потрапляють нові ділянки дикої природи. Ослаблення кризи шляхом розширення торгівлі зерном та добривами може знизити тиск на природу в країнах імпортерів, але може збільшити його в країнах експортерів. Тим не менш, в Україні, в короткостроковій перспективі, ЧЗІ може допомогти уникнути будівництва нових портів і каналів, що дозволить зберегти Дунайський біосферний заповідник. Наш журнал повернеться до цієї гострої проблеми найближчим часом.

